T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SCHUMPETER VE POLANYİ'NİN KRİZ YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

FAHRİYE FÜSUN TUNCER MÜHÜRDAROĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SADİ UZUNOĞLU

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAHRİYE FÜSUN TUNCER MÜHÜRDAROĞLU tarafından hazırlanan **SCHUMPETER VE POLANYİ'NİN KRİZ YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **30.03.2015 Pazartesi** günü saat **10.00**'da yapılmış olup, tezin * ....kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Sadi UZUNOĞLU (Danışman)	Kabul edilmesine	
Doç. Dr. Gökhan SÖNMEZLER	kabul edilmesine	
Doç. Dr. Ahmet ATAKİŞİ	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10073220
Yazar Adı / Soyadı	FAHRİYE FÜSUN TUNCER MÜHÜRDAROĞLU
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 34322209544
Telefon	5325427079
E-Posta	fusuntuncer@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Schumpeter ve Polanyi'nin Kriz Yaklaşımlarının Karşılaştırılması
Tezin Tercümesi	A Comparison of the Approaches to the Crisis by Schumpeter and Polanyi
Konu	Ekonomi = Economics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	İktisat Bölümü
Anabilim Dalı	İktisat Anabilim Dalı
Bilim Dalı	İktisat Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	51
Tez Danışmanları	PROF. DR. İSMAİL SADİ UZUNOĞLU 33020006004
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Schumpeter=Schumpeter; Polanyi=Polanyi; Kriz=Crisis; Yaratıcı Yıkım=Creative Destruction; Çifte Devinim=Double Movement
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 06.05.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

06.05.2015

İmza:.....

Tezin Başlığı: Schumpeter ve Polanyi'nin Kriz Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Hazırlayan: Fahriye Füsun Tuncer Mühürdaroğlu

ÖZET

İktisadi düşüncede teorik arayışlar kriz dönemlerinde yoğunlaşmaktadır. 2008 krizi ile birlikte de iktisatta uzun süredir tartışmaya kapalı kabul edilen birçok konu yeniden tartışmaya açılmıştır. Birçok iktisatçıya göre, Büyük Buhran'dan beri bu derece yaygın ve uzun süren bir kriz görülmemiştir. Tartışmaya açılan konular arasında krizlerin öngörülebilirliği, dolayısıyla sebepleri ve çözüme yönelik politikalar başı çekmektedir. Buradaki en önemli soru, krize girmiş ekonomilerde devletin ekonomiye müdahale edip etmeyeceği ve müdahale ediyorsa bunun derecesi olmaktadır.

Eldeki çalışmada krizlere yönelik bu sorular sorulurken iki büyük sosyal bilimcinin yapıtlarına dönülerek çözüm aranmıştır. Schumpeter ve Polanyi'nin seçilmelerinin sebebi, her iki iktisatçının da hem ana akım iktisadi literatürün dışında olmaları, hem de ekonomik açıklamaları sosyal bilimlerden ayrı düşünmemeleridir; diğer bir deyişle, her ikisi de iktisat teorisini salt ekonomik parametrelere indirgememektedirler.

Bu çalışmada Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm *(The Great Tranformation)* ve Joseph Schumpeter'in Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi *(Capitalism, Socialism and Democracy)* kitapları temel alınmış ve karşılaştırmaya gidilmiştir. Schumpeter için kapitalizm insanlığın ulaştığı en verimli ve üretken ekonomik yapıdır. Oysa Polanyi için piyasa toplumu olarak tanımladığı kapitalizm, doğal

değildir ve insanlığa ve toplumsal dokuyu tahrip etmekte ve işleyişini bozmaktadır. Birbirlerine çok zıt pozisyonlara sahip olan Schumpeter ve Polanyi krizler konusunda ise özellikle de devletin ekonomiye müdahalesi konusunda ilginç şekilde birçok ortak noktaya sahiptir. Gerek 19. yy'daki, gerekse Büyük Buhran sonrası devlet müdahaleleri konusunda ortak çıkarımlar yapmış, ancak birbirlerine zıt yorumlar ortaya koymuşlardır. Her iki iktisatçı da hiçbir regülasyona tabi olmayan finansal piyasaların yol açtığı tehlikeler konusunda hemfikirdir.

Anahtar kelimeler: Schumpeter, Polanyi, Kriz, Yaratıcı Yıkım, Çifte Devinim

Name of the Thesis: A Comparison of the Approaches to the Crisis by Schumpeter and Polanyi

Submitted by: Fahriye Füsun Tuncer Mühürdaroğlu

ABSTRACT

Theoretical investigations in economic thought increases in the periods of crises. In line with this general tendency, the 2008 crisis have instigated many discussions which had long been neglected. Many economists argued that there has not been any crisis with such extensity and duration since the Great Depression. While the most widely discussed topics are the predictability, reasons and policy solutions of economic crises, the key question is whether and to what extent the state should intervene to the economies which were affected by the crisis.

In this study, discussions on economic crises have been reconsidered with reference to two prominent social scientists, Joseph Schumpeter and Karl Polanyi. The reasons of focusing on these two names are their peripheral position in the mainstream economics literature and their conceptualization of economic issues as parts of wider social processes, i.e. their rejection of reducing economic theory to economic parameters.

This study is based on a comparative reading of Karl Polanyi's The Great Transformation and Joseph Schumpeter's Capitalism, Socialism and Democracy. According to Schumpeter, capitalism have been the most efficient and productive economic system which was achieved by humanity. Polanyi, on the other hand, conceptualizes capitalism with reference to market society and argues that this system as an unnatural one with disruptive impacts on humanity and social fabric.

Although having opposite opinions on many grounds, Schumpeter and Polanyi's accounts on economic crises interestingly converge on the role of state's intervention in economic processes. They put forward similar arguments regarding state interventions in both 19th century and The Great Depression on the bases of different interpretations. Both economists agree on the negative consequences of unregulated financial markets.

Keywords: Schumpeter, Polanyi, Crisis, Creative Destruction, Double Movement

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde benden desteğini esirgemeyen başta danışmanım Prof.Dr. İ Sadi Uzunoğlu'na ve değerli jüri üyeleri Doç.Dr. Ahmet Atakişi ve Doç.Dr. Gökhan Sönmezler'e,

Ayrıca manevi desteğini eksik etmeyen aileme ve yakın dostlarım Anıl Tay Özbek, Vahap Karakuş, Işık Demirakın, Selin Küçükkancabaş Esen, Suzan Saçı ve Esra Derle'ye,

ve son olarak her zaman ve her koşulda o eşsiz sabrıyla yanımda bulunan eşim Anıl Mühürdaroğlu'na teşekkür ederim.

Edirne, Mart 2015

Fahriye Füsun Tuncer Mühürdaroğlu

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……..I
ABSTRACT III
ÖNSÖZ V
İÇİNDEKİLER VI
1. BÖLÜM GİRİŞ 1
2. BÖLÜM SCHUMPETER'DE KRİZ 11
1. Ekonomik Düzeyde Kriz Algısı 16
2. İktisadi Dalgalanmalar Kuramı 19
3. Dinamik Denge 20
4. Toplumsal Düzeyde Kriz Algısı 22
5. Kriz ve Kapitalizm İlişkisi 24
3. BÖLÜM POLANYİ'DE KRİZ 27
1. Serbest Piyasanın Oluşumu 28
2. Ulus-Devlet ve Piyasa Toplumu 34
4. BÖLÜM KARŞILAŞTIRMA 39
5. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER 41
KAYNAKÇA 44

1. BÖLÜM GİRİŞ

Son yıllarda dünya ekonomisini derinden etkileyen 2008 Ekonomik Krizi, genel kabul görmüş iktisat teorilerinin ve yaklaşımlarının yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Yaygın görüşe göre bugüne dek krizler sıra dışı, büyük ölçüde öngörülemez ve sonuçları çabuk geçen olaylar olmuştur. Akademik araştırmalarda ise krizlerin genellikle ABD gibi büyük ekonomik güçleri değil, az gelişmiş ve "sorunlu" ülkeleri sarsacakları görüşü yaygın şekilde hâkim olmuştur. En gelişmiş ekonomilerde 20. Yüzyılın ikinci yarısı ekonomistlerin "Büyük Ilımlılık" adını verdikleri yüksek büyüme ve düşük enflasyonlu dingin bir dönemle sonuçlanan sakin, tipik olmayan bir dönem olmuştur. Sonuç olarak, ekonomik krizler ya görmezden gelinmiş ya da onlar az gelişmiş ekonomilerdeki problemlerin belirtileri gibi görülmüştür (Roubini ve Mihm, 2011: 15).

Ancak özellikle 2008 çıkışlı bu son kriz, krizlerin sadece gelişmekte olan ekonomileri sarsan istisnai olaylar olmaktan ziyade gelişmiş sanayi ekonomilerinde de yaşanabilen büyük felaketler olabileceğini göstermektedir. Öte yandan, iktisat alanındaki ana akım teoriler ortaya çıkan krizleri öngörememekte ve genel geçer çözümler getirememektedir. 2008 *Mortgage* krizinin yarattığı felaket üzerine Mayıs 2009'da oluşturulan bağımsız Mali Kriz İnceleme Komisyonu *(Financial Crisis Inquiry Commission)*, oluşturduğu raporda şu ifadeleri kullanmıştır:

"Bu krizin kaçınılabilir bir kriz olduğu sonucuna vardık. Bu kriz doğa ananın ya da bozulan bilgisayar modellerinin değil, insan eyleminin ve eylemsizliğinin sonucudur. Finans sistemimizin finans liderleri ve kamu temsilcileri uyarıları görmezden gelmiş ve Amerikan halkının refahı için büyük önem taşıyan bu sistem içerisinde yavaş yavaş ortaya çıkan / gelişen riskleri sorgulamayı, anlamayı ve idare etmeyi becerememişlerdir. Bu bir tökezleme değil büyük bir isabetsizlikti. İşletme döngüsü iptal edilemeyeceği için bu büyüklükteki bir krizin ortaya çıkmamış

olması gerekirdi. Shakespeare'den alıntılarsak kusur yıldızlarda değil, bizdeydi" (Financial Crisis Inquiry Commission, 2011: xvii).

Komisyon raporunda da belirtildiği üzere, yaygın kabullerin dışına çıkıp krizi önceden tahmin edenler de olmuştur. New York Üniversitesinde ekonomi profesörü olan Nouriel Roubini, 2006'da düzenlenen bir kongrede insanları uyarmış ve ciddi bir konut fiyaskosu, petrol şoku ve önemli ölçüde tüketici güveni kaybı yaşanacağını dile getirmiştir. İddiasını daha da detaylandıran Roubini, konut kredilerine dayalı teminatların çökeceğini, konut fiyaskosundan dolayı finans sistemlerinin zedeleneceğini ve küresel boyutta bir finansal çöküş yaşanacağını ifade etmiştir (Roubini ve Mihm, 2011: 9). Burada Roubini'nin kastı tehlikeli bir ekonomik balonun oluştuğudur ancak konut sektörüne dayanan finansal araçların oluşturduğu bu balonun varlığı kriz öncesinde inandırıcı bulunmamıştır.

Her ne kadar Roubini gibi birçok ekonomist tarafından çeşitli zamanlarda yaklaşmakta olan krizle ilgili öngörüler dile getirilmiş olsa da, dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, 9 Haziran 2009'da Associated Press'le yaptığı bir röportajında şöyle demektedir: *"Hiçbir yerde hiç kimse ne olduğunu anlayacak kadar akıllı değildi."* Kısacası, yapılan kriz tahminlerine rağmen, çoğu kişi uzmanların yaptıkları uyarıları görmezden gelmiştir (Roubini ve Mihm, 2011: 9). Bu görmezden gelmekteki en önemli neden piyasaların kendini düzenleyen, dengeli, sağlam ve güvenilir mekanizmalar olduğuna dair yaygın kabul görmüş inanç ve iktisatçıların bu inancı destekleyen teorilerinin baskınlığı olmuştur.

Bu mantığa göre günümüz kapitalizminin yapısı son model yeniliklerle de desteklenerek kendi kendini düzenlemekte ve böylece istikrarlı bir denge durumu sağlanmaktaydı (Roubini ve Mihm, 2011: 12). Tam da bu noktada, bu çalışmada incelenecek olan Joseph Schumpeter ve Karl Polanyi'nin görüşlerinin değeri ortaya çıkmaktadır. Zira bu iki isim, kapitalizmin üzerine kurulu olduğu serbesti ilkesinin

ekonomik istikrarı sağlayacağı iddiasını ve devlet müdahalesini mercek altına almışlardır.

Kriz konusunda genel uygulamaların bir işe yaramaması sonucunda, muhalif sesler en tepelerde dahi yükselmeye başlamıştır.

2008 yılında dönemin Avrupa Birliği Başkanlığı'nı da yürüten Fransa Devlet Başkanı Nicolas Sarkozy, Birleşmiş Milletler toplantısında, G-8 tarzı bir toplantı çağrısında bulunarak, küresel krizin ele alınması ve finansal sisteme daha fazla şeffaflık getirilmesini talep ederken şunları söylemiş ve oldukça ses getirmiştir:

"Finansal faaliyetlerin tüm alanlarının sadece piyasa uygulayıcılarının kararlarına bırakılmadığı, regüle edilmiş kapitalizmi yeniden inşa edelim; bankalar spekülasyonla uğraşmak yerine asıl işleri olan ekonomik kalkınmayı finansal olarak desteklesinler" (aktaran Vucheva, 2008).

Ancak devletin ekonomi ile ilişkisi konusunda herkes aynı şeyi düşünmemektedir. İktisadi düşünce tarihinde kapitalizmin toptan reddiyesi bir kenara konulduğunda, iktisadi sorunlar ve krizler üzerine yürütülen tartışmalar iki temel görüşe ayrılmaktadır: Kriz çıkmaması için devletin ekonomik alanı daha fazla kontrol etmesi gerektiği yönündeki görüşler ve devlet zaten ekonomiye fazlasıyla müdahalede bulunduğu için krizle karşı karşıya olduğumuzu, dolayısıyla devletin piyasaya hiçbir müdahalede bulunmaması gerektiğini savunan görüşler.

Peki, bu kadar etkili bir krizin gelişi nasıl bazı ekonomistlerce kaçınılmaz sonuç olarak dile getirilirken bazıları tarafından imkânsız olduğu iddia edilmiştir? Bu krizin görülebilen sebepleri öngörülebilir olmuş mudur, olduysa bu göstergeler nelerdir ve nasıl fark edilebilmektedirler? Bu noktada, klasik iktisadın ekonomik krizlere dair getirdiği açıklamalara bakmakta fayda vardır.

Liberal ekonominin ilk kuramcılarından biri olarak tanımlayabileceğimiz Adam Smith, kendi kendini düzenleyen piyasa fikrini ortaya koyarken, bireylerin kendi çıkarlarını gözeterek özgürce eylemde bulunabilecekleri serbest piyasa koşullarının sağlanması durumunda ekonomik refahın artacağı varsayımından hareket etmiştir. Buğra'nın da ifade ettiği gibi, Smith'in "kendiliğinden düzen" fikrini merkeze alan bu görüşü, evrensel yasalar oluşturmayı salık veren 18. yüzyıl doğal yasalar düşüncesinin bir ifadesidir ve rasyonel ekonomik bireyi *(homo oeconomicus)* günümüzde dahi yerini büyük oranda koruyacak şekilde iktisadın merkezine yerleştirmiştir (Buğra, 1999: 91-94).

Ekonominin devletin müdahalesi olmadan yürümesi gerektiği görüşüne dayanan ve "bırakınız yapsınlar" *(laissez-faire)* ilkesinde ifadesini bulan bu yaklaşım, uzunca bir süre liberal iktisadın temelini oluşturmuştur. Horvath ve von Weizsacker'e göre, Adam Smith'in açtığı yolda ilerleyen düşünürler kendi kendini düzenlediğini düşündükleri piyasanın mekanizmalarıyla ilgili giderek karmaşıklaşan modeller oluşturmuştur. Klasik iktisattan neoklasik iktisada geçişte temel figür olan Alfred Marshall ile birlikte iktisadın matematikselleşmesi süreci iyice ön plana çıkmış ve iktisatçılar kesinlik yolundaki arayışlarında tarihsel ve durumsal kısıtlardan kurtulmak için matematiksel yöntemleri kullanmaya yönelmişlerdir (Horvath ve Von Weizsacker, 2014:170).

1929'da yaşanan ve Büyük Buhran *(The Great Depression)* adıyla anılan dönemi başlatan kriz iktisadi düşünce anlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kriz sonrasında, 1936'da Genel Teori, İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı ünlü eserini yayınlayan John Maynard Keynes'e göre istihdam ile mal ve hizmetlere olan talep doğrudan ilişkilidir. Eğer yatırımcılar ekonomik sıkıntılardan ötürü işçileri işten çıkartacak olursa bu, özellikle işten çıkartılan kesimin, tasarrufa yönelmesine ve dolayısıyla daha az harcamasına yol açmaktadır. Daha az harcamadan kaynaklı talep düşüşü mal ve hizmet sahiplerini arzın fiyatını düşürmeye

itmektedir ve bu fiyat düşüşü kazancı önemli ölçüde azaltmaktadır. Keynes'e göre devlet işi ele almalı ve talep yaratarak düşüşü tersine çevirmelidir. (Roubini ve Mihm, 2011: 54-55). Bununla birlikte devlet müdahalesini gerekli gören bu yaklaşım ne o zamanlar ne de günümüzde bütün iktisatçılar tarafından paylaşılmaktadır.

Polanyi liberal iktisatçıların bu krizin laissez-faire ilkesi ile çelişmediğini savunduklarından, hatta 1929 krizinin sebebinin bu ilkenin doğru şekilde uygulanamamasından kaynaklandığını iddia ettiklerinden bahsetmektedir (Polanyi, 2001: 149). O dönem krizin sebepleri var olan ekonomik sistem dışında her yerde aranmış ve kriz atlatıldıktan sonra da liberal teorisyenler yollarına kaldığı yerden devam etmeyi seçmişlerdir. Roubini ve Mihm de bu krizin bu yaklaşımları geçersiz kılması ve piyasaların istikrarını garanti altına alan böyle bir "mucizeyi dengeye" olan inancın ortadan kalkması gerektiği halde, savaş-sonrası dönemde Eugene Farma gibi iktisatçıların "piyasaların tamamen rasyonel ve etkin olduğunu kanıtlamayı amaçlayan ayrıntılı matematiksel modeller" kurmaya yeniden yöneldiklerini söylemektedir (Roubini ve Mihm, 2011: 47).

Müdahale karşıtı yaklaşımlar arasında öne çıkan ekollerden birisi olan parasalcı *(monetarist)* ekol, Keynes'in istihdamdaki düşüşün eksik talebin sonucu olduğu yönündeki görüşünün yanlış olduğunu savunmaktadır. Bu ekole göre işsizlik pazarın iktisadi faaliyetleri düzenlemede kullandığı araçlardan biridir; pazarın işlerliği için gerekli olan bu dalgalanmalar kendi kendilerini dengelemektedir. Talebi yönetmeye yönelik politikalar, yeterli enformasyona dayanmadıkları için bu dalgalanmaları daha da kötü hale getirmekte ve enflasyona neden olarak pazarın düzenleyici mekanizmalarının çalışmasını engellemektedir (Clarke, 1987: 399). Elbette burada işsizliğe yol açan iktisadi nedenlerin ve uzun süren işsizliğin ekonominin genel büyüme potansiyelini düşürmesine veya toplumda yarattığı kalıcı tahribata yönelik bir tartışma yürütülmesi gerekmektedir.

Ancak kriz konusuna dönülürse, parasalcı ekolün devlet müdahalesini tamamen reddettiği de söylenememektedir. Örneğin bu ekolün temsilcilerinden Milton Friedman ve Anna Jacobson Schwartz, Keynes'in aksine Büyük Buhranı "paniğe kapılan mudilerin paralarını çekmeleri ve bankaların kapanmasıyla banka mevduatları ve rezerv miktarlarındaki ani düşüşle" açıklamaktadır. FED'in (The Federal Reserve) de zor durumdaki kişi ve kurumlara kredi vermeyi reddederek durumu daha da kötüleştirdiğini iddia etmektedirler (Roubini ve Mihm, 2011: 56).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Bretton Woods Anlaşması, Keynes'in müdahaleci anlayışının sanayileşmiş ülkelerin ekonomi politikalarının büyük oranda genel çerçevesini oluşturduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ülkelere sermaye hareketleri üzerinde kontrol hakkı veren Bretton Woods Anlaşması ile birlikte sermaye kontrolleri üzerine oluşan görüş birliği *"serbest finansın yararları konusundaki altın standardı-çağı anlatısından önemli ölçüde sapmış olduğuydu"* (Rodrik, 2011: 84).

Bretton Woods dönemi sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemi, sınırlı sermaye hareketliliği ve devletlerin para politikalarındaki özerkliği ile bilinmektedir (Das, 2002: 4). Bu sistem, Birinci Dünya Savaşı öncesinde kullanılan klasik altın standardı sisteminin ve dalgalı kurun avantajlarından aynı anda faydalanmayı hedeflemiştir. Bu sayede ülkelerin tam istihdam politikaları izleyebileceği ve ulusal para politikasının dış dengeler ve uluslararası konjonktür hareketlerine tabi olmayacağı, bununla birlikte ülkelerin kendi ekonomik durumlarını düzeltmek için devalüasyon uygulayarak başka ülkeleri zarara sokabilmelerine ("komşunu süründür" - *beggar-thy-neighbor)* olanak sağlayan dalgalı kurun olumsuzluklarını bertaraf edeceği düşünülmekteydi (Bordo, 1993: 5).

Özellikle 1971 sonrası dönemde Bretton Woods anlaşmasının geçerliliğini yitirmesinin ardından Keynes ekonomi dünyasındaki etkisini yitirmişse de bazı

ekonomistler Keynes'in görüşlerini savunmaya devam etmişlerdir. Washington Üniversitesi ekonomi profesörü Hyman Minsky Keynes'e dayanarak "kapitalizmin kendi doğası gereği istikrarsız ve çöküş eğilimli olduğunu" savunmakta ve bu savunu üzerine yapılandırdığı teorisinde "istikrarsızlığın, kapitalizmin doğasında var olan kaçınılmaz bir kusuru olduğunu" iddia etmektedir. (Roubini ve Mihm, 2011: 57-58).

Minsky'ye göre kapitalizme güç sağlayan finansal sistem fazla yatırımdan dolayı kontrolsüz bir genişleme yaşayabilmekte ve bu genişlemenin yaratacağı hassasiyet sistemin tıkanmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda kendi kendini idame ettiren bir sistemin sürekli evrim geçirmesi gerekmektedir. Ayrıca, sürekli borç akışını da barındıran, bu sayede refah dönemlerinde istikrar vaadi yaratan, kötü dönemlerde ise sermaye saklamaya iten bir sistem olmak zorundadır. Bu nedenle bankalar ve finans kurumları arasındaki ilişkinin artması sistemin dinamizmini zedeleyeceğinden sistem çöküntüye uğrayabilmektedir (Roubini ve Mihm, 2011: 57-58).

İddia edilenin aksine krizler, sürecin bir parçası olarak olağan bir şekilde ortaya çıkmaktadırlar ve tekrarlanan bazı örüntülere sahiptirler. Her ne kadar şiddeti, yönü, hızı ve süresi değişiklik gösterebilse de bu örüntüler nispeten öngörülebilir şekilde ilerlemektedirler. 2008 krizi sonrası son birkaç yılda yaşananlar yüzlerce tanıdık modelle uyumlu olmuştur. Zaten bu kendini tekrarlama hali krizin sistemik bir olay olduğunu ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla, krizler, "felaket boyutlarında çöküşlerle sonuçlanan sürdürülemez ani yükselişlerdir" ve kapitalizmin özüne içkindir. Kapitalizme canlılık veren temel unsurlar – inovasyonun gücü ve risk toleransı – aynı zamanda varlık ve kredi balonları ve en sonunda kötü etkileri uzun süre hissedilecek felaket gibi çöküşler için de zemin hazırlamaktadır (Roubini ve Mihm, 2011: 12). Piyasalara yönelik düzenleme talepleri krizleri engelleyemese bile etkisini azaltmaya yöneliktir.

Özellikle de finansal piyasalar ve ekonominin büyüme dönemlerinde bu piyasalarda gerçekleşen aşırı kredi büyümesi her zaman reel sektörü de tehdit eder haldedir. İşin ilgin tarafı, piyasa odaklı reformlar çok sayıda gelişmekte olan ekonomiyi yaygın olarak yoksulluk ve geri kalmışlıktan çıkartırken, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş pazarlarda ekonomik ve finansal krizlerin görülme sıklığı ve şiddeti de artmıştır (Roubini ve Mihm, 2011: 19-20).

Günümüzde dünyayı en çok etkileyen ve yapısal tartışmalara yol açan kriz, 2008 krizidir. Yakın dönemde özellikle banka olmadığı halde banka rolü üstlenen, ancak bankalarla aynı düzeyde denetlenmeyen kredi kurumlarının (ipotekli konut kredisi veren kurumlar, hedge fonlar, aracı kurumlar, vb.) kişi ve kurumlara yüksek riskli ve dolayısıyla yüksek faizli krediler (subprime kredileri) vermesiyle ortaya çıkan ve "gölge bankacılık" olarak adlandırılan sistemle varlık ve para akışı fazlasıyla kolaylaşmıştır. Aynı durum "piyasa oyuncularının kurtarılacakları, tazmin edilecekleri ya da başka bir şekilde sorumsuz davranışlarının sonuçlarından muaf tutulacakları düşüncesiyle aşırı riskler aldığı" sübjektif risk sorununu da ortaya çıkarmıştır (Roubini ve Mihm, 2011: 16).

Bu krizi özellikle öldürücü yapan yönü kökeninin merkezi dışında gelişmekte olan ekonomiler yerine, dünyanın önemli finans merkezleri olmasıdır. ABD finansal sisteminin hastalığa yakalanmasına neden olan zayıflıkları aslında o kadar geniş bir alana yayılmıştır ki, bazı açılardan dünyanın diğer yerleri ABD'den çok daha fazla etkilenmiştir. Öyleyse bu salgın, etkileri konusunda ayrım yapmamış, hastalığa finansal sistemi ABD'ye benzer zayıflıklar taşıyan ülke ekonomileri de krize yakalanmıştır (Roubini ve Mihm, 2011: 17). Finansal piyasaların serbesti içinde uluslar arası dolaşımı, sermayenin krizi ulaştığı her yere taşımasını sağlamıştır.

Krizler elbette bir noktada sona ermektedir. Ancak Roubini ve Mihm'e göre, 2008 krizinin artçı şokları onlarca yıl olmasa bile uzun yıllar boyunca devam edecek gibi görünmektedir. Geçmişte merkez bankaları para politikalarını krizlerle mücadele etmek için kullanmışlar ve son yaşadığımız krizde de aynı yaklaşımları uygulamışlardır. Aynı zamanda pek çok finansal kriz, merkez bankalarını doğaçlama yenilikler getirmeye zorlamış ve son kriz de bu konuda istisna olmamıştır. Ne yazık ki, acil tedbirler ilk anda işe yarasa da test edilmemiş her ilaç gibi sonunda hastayı zehirleme olasılığına sahiptir. Bu durum krizden çıkma konusundaki diğer silah olan mali politikalar için de geçerlidir (Roubini ve Mihm, 2011: 17).

Sisteme istikrar kazandırmak için gereken müdahale düzeyi geleneksel serbest ekonominin sürdürülebilirliğine meydan okumakta; kriz sonrasındaki küresel ekonomide devletler, sıkı düzenleme ve denetleme aracılığıyla, çok daha doğrudan ya da dolaylı bir rol oynamak durumunda kalabilmektedirler (Roubini ve Mihm, 2011: 18). Devletin ekonomiye müdahalesi tartışma konusu olmaktan çıkmış, müdahalenin düzeyi ve şekli tartışılır hale gelmiştir.

Uluslararası finansal sistemin istikrarı için sadece ticari bankalar için değil, yatırım bankaları, sigorta şirketleri ve hedge fonlar için de bağlayıcı yasal düzenlemeler yapılması ve bu düzenlemelerin denetlenmesi; "batmasına izin verilmeyecek kadar büyük" finansal kurumların riskli davranışlarını kontrol etmek için politikaların geliştirilmesi; finansal kurumlar için daha fazla sermaye ve likidite sağlanması ve sübjektif risk problemini ve finansal kurumları kurtarma maliyetlerini azaltmaya yönelik politikaların iyileştirilmesi gerekmektedir (Roubini ve Mihm, 2011: 18). Yaygın iktisadi politikalara aykırı kaçan bu politikaların taraftarları giderek artmış ve piyasaya müdahale başlamıştır.

Ekonomik dünyada konjonktürel değil, yapısal problemler olduğu aşikâr olup, bunlara çözüm üretebilmek için iktisat tarihinde etki bırakmış ancak ana akım

ekonomi tarafından göz ardı edilmiş iktisatçılara tekrar dönüp bakmak artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü var olan krizleri çözebilmek için öncelikle neden ortaya çıktıklarını anlamak gerekmektedir ve yaygın teoriler bu konuda ortaya yeterli veri koyamamaktadır. İktisatçılar arasında birçok önemli isim çok uzun zaman önceden kapitalizmin kriz yaratan yapısını incelemeye almışlar ve politikalar önermişlerdir.

Bu çalışmada Schumpeter ve Polanyi'nin üzerinde durulmasının sebebi, hem her iki iktisatçının da ana akım iktisadi literatürün dışında olmaları, hem de ekonomik açıklamaları sosyal bilimlerden ayrı düşünmemeleridir; diğer bir deyişle, her ikisi de iktisat teorisini salt ekonomik parametrelere indirgememektedirler. Her ne kadar ekonominin refah dönemlerinde nispeten bu kadar ilgi görmeseler de, özellikle ekonomik durgunluk ve politik dönüşüm dönemlerinde bu iki iktisatçıya olan ilgi daha da artmaktadır. İki iktisatçının da ekonomik krizlere yönelik söyleyecekleri çok fazla şey bulunmaktadır.

2. BÖLÜM SCHUMPETER'DE KRİZ

"Freud akıl için neyse, Schumpeter de kapitalizm için odur; fikirleri öylesine her yere yayılmıştır ve kökleşmiştir ki, onun kurucu düşüncelerini kendimizinkilerden ayıramayız." (McGraw, 2007; ix).

Schumpeter'de kriz, onun kalkınma teorisinin bir parçasıdır; çünkü kapitalist gelişmeyi iktisadi dalgalanmalara bağlamış ve kendisi sadece "yaratıcı yıkım" kavramıyla oldukça açıklayıcı bir büyüme ve iktisadi dalgalanmalar kuramı geliştirmiştir (Ulrich, 2002: 8). Kriz kavramı da kendisinin genel kalkınma kuramı içinde, tarihsel örnekleri, istatistikleri ve iktisat teorisini içermektedir.

Schumpeter neo-liberal akımda oldukça önemli bir iktisatçı olmasına rağmen, iktisadı her zaman bir sosyal bilim olarak görmüştür. Hatta kendisi ilerisi için öngörülerde bulunurken bile, bu öngörülerin ve tahminlerin ancak birçok koşulun değişmeden kalmasıyla gerçekleşme ihtimali olduğunu ısrarla belirtmiştir (Schumpeter, 1974: 72). Toplumsal değişkenler her zaman sayısal tahminlerden önce gelmektedir.

Hatta Schumpeter Ekonometri Cemiyeti'nin kurucu babası olmasına rağmen, sadece matematiksel formüllerle ekonomiyi açıklamayı zihin egzersizinden ibaret saymakta, teorisiz ve tarihsel arka plana dayanmayan bir iktisadı ciddiye almamaktadır. Ona göre ekonomik analiz üç yöntemin birleşmesiyle oluşmaktadır: tarih, istatistik ve teori. Ancak bunların yanına tamamlayıcı bir yöntem olarak, iktisat sosyolojisini de eklemiştir.

İktisadi sorunlara çözüm önerileri getirirken tarihselliği ve toplumsallığı önemli bir yere koyan Schumpeter'in, iktisat bilimindeki ideolojik ayrımları aşmak için ortaya koyduğu öneri bile aynı yöndedir. Analizlerin iktisat tarihindeki gerçek

olaylara dayanması gerektiğini, zamandan ve mekandan bağımsız matematiksel modellerin ideolojik taraflılığı gizlediğini iddia etmektedir. Tarihsel olarak ortaya koyulan iktisat teorilerinde de elbette ideoloji belirleyicidir ancak bu durumda daha en başından her şey ortada olduğu için okuyan teorinin en başından beri neyin üzerine kurulu olduğunu, tarihsel örneklerden çıkarılan sonuçları görebilmektedir.

Bu konuda örnek olarak Polanyi ve Schumpeter'in 19.yy'da gerçekleşen ekonomik gelişmelere bakışı yerinde bir örnek olacaktır. Her ikisi de aynı dönemin olgularını incelemekte, hatta neredeyse aynı sonuçlara varmakta ancak sonuçlara ilişkin yorumları elbette kendi dünya görüşlerini yansıtmaktadır. Polanyi için 19. yy nasıl elitlerin devletle işbirliği sonucunda yasalar aracılığıyla topluma ekonomik bir elbisenin zorla giydirilmesi, politik alanın ekonomik alanın dışına itilmesi ve sonucunda sosyal anlamda çöken toplumun bu ekonomik dayatmalara karşı üç farklı yoldan karşı koymasıysa, Schumpeter için de durum tam tersidir. Schumpeter için politik alan zaten ekonomik alanın elitleri tarafından doğal olarak yönetilmektedir. Ülkeyi siyasal arenada kimin yönettiğinin pek bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü politikacılar zaten kendi üstlerine düşeni yerine getirmek için seçilmiş insanlardır. Elbette burada Schumpeter'in demokrasiye herhangi bir kutsiyet atfetmediğini hatta bunu sadece bir hükümet kurma aracı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ona göre seçmenlerin iradesi siyasi süreçlerin üreticisi değil, sonucudur (Schumpeter, 1974: 262-63). Politika ve hukuk, ekonomik güçlerin hizmetindedir.

Arkasına klasik iktisatçıların görüşlerini de alan Schumpeter'e göre, 19.yy'da yasaların burjuva lehine değiştirilmesi yani doğal olmayanın zorla kabul ettirilmesi değil, doğal olanın önündeki engellerin kaldırılmasıdır yani olması gereken olmuş ve özel teşebbüsün kar motivasyonunun önündeki engeller kaldırılmıştır (Schumpeter, 1974: 75). Onun için toplumların ilerlemesi zaten girişimci ruhun ön plana çıkmasıyla gerçekleştiği için, bu gücün önündeki her türlü

bürokratik bariyer toplumun da ilerlememesine ve zenginleşememesine neden olmaktadır.

Ancak bu noktada şunu belirtmek gerekir: Schumpeter tam anlamıyla bir laissez faire'ci liberal değildir. 19.yy'da olanları onaylasa da iyi düzenlenmiş bir bankacılık sistemi ve finansal piyasaların da arkasında durmaktadır (Raines ve Leathers, 2012). Ona göre politikacıların asli görevi de sistemin ihtiyaçlarını onu en iyi şekilde işleyecek şekilde desteklemeleridir. Aynı şekilde 1933'deki menkul kıymetler kanununu da tüm neo-liberal iktisatçıların aksine "tatsız ancak iyi hazırlanmış bir yasa" olarak değerlendirmiştir (Raines ve Leathers, 2012). Kanunun gerekliliğinden şüphesi yoktur.

Schumpeter'e göre kriz, üretken makinenin (productive apparatus), iktisadi dalgalanmalar aracılığıyla kendini yeniden kurması sırasında bu döngülerin belirli bir aşamasına denilmektedir (Schumpeter, 1974: 68). Krizin endüstriyel devrimler gerçekleşirken, buna uyum sağlama çabası olduğu ve en sonunda yeni bir üretim şekline uyum sağlandığında krizin biteceğini, doğal bir süreç olduğunu belirtmektedir. Ona göre, kitlelerin yaşam standardını yükselten, kapitalizmin daha fazla üretmesini sağlayan bu süreç tesadüf değil, kapitalizmin başarısıdır. İktisadi dalgalanmalar bir ilerlemeyle başlamakta, tepe noktasına ulaşmakta ve bu yeniliklerin sistem tarafından sindirilebilmesi için de kısa dönemli dalgalanmaların yaşandığı aşamaya geçilmektedir (Schumpeter, 1974: 67).

Elbette bu noktada yenilik mekanizmasının da nasıl işlediği önem kazanmaktadır. Şirketler ve herkesin hatta sermaye sahibinin de üzerine yerleştirdiği "girişimci" Schumpeter analizinde merkezi konumdadır. Ekonomik kalkınma yenilikler üzerine kuruludur, yeniliklerin öncüsü ise girişimcilerdir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, burada girişimciden kasıt zorunlu olarak sermayedar değildir, Schumpeter'e göre bunlar aynı kişi olabilse de çoğunlukla olmamaktadır

(Schumpeter, 1974: 32). Sermayedar risk alandır (McCraw, 2006: 240), girişimci ise atılım yapmak için gerekli tüm kaynakları bir araya getiren ve onları işletebilen kişidir (Schumpeter, 1974: 132).

Elbette şirketlerin kimi yapısal özellikleri ölçeğe bağlı dönüşüm geçirdiğinde diğer bir deyişle bürokratik mekanizmaları olan büyük endüstrilere dönüştüklerinde, girişimcilikle yola çıkan şirketler artık öncü olmaktan çıkarlar (Schumpeter, 1974: 156). Kısacası, bir girişimci tarafından kurulan yenilikçi küçük bir şirket ekonomiye çok daha fazla katkı ve dönüşüm sağlarken, bu şirketin giderek büyümesi, artık araştırma geliştirme departmanları üzerinden yenilik yapmaya çalışıyor olması onları da bir çeşit şirket bürokrasisinin içine hapseder Tamamen bürokratik bir organizasyona dönüşen şirkette artık herkes sadece görevini yerine getirmektedir. Dolayısıyla dev endüstriyel şirketler en sonunda kendi varlık sebeplerini dahi yok edebilecek hale gelmektedir (Schumpeter, 1974: 133-134). Bu noktadan sonra söz konusu şirket artık yenilikçi değildir, yeni girişimciler bu şirketlerin sahip oldukları pazara daha farklı ürünlerle veya üretim yöntemleriyle giriş yapacaklardır. Elbette daha önce kurulmuş ve büyümüş şirket aynı zamanda tekelci kara yöneldiği için, hem piyasanın büyük kısmına hem de finans piyasasındaki kredi olanaklarına erişime hâkimdir. Yeni gelen girişimcilerle yaşanılacak çatışmada hem reel ekonomide dönüşüm gerçekleşecek hem de finans piyasalarındaki kimi yatırımcılar batarken doğru şirkete yatırım yapan yatırımcılar da yeni yükselen şirketle birlikte zenginleşecektir.

Ancak dönüşüm gerçekleştiğinde ve yeni döngünün birinci dalgasına girildiğinde artık yaratıcı yıkım gerçekleşmekte ve kapitalizm yeni bir iktisadi dalgalanma döngüsüne girmektedir. Burada Schumpeter'in birinci dalgayı yenilikle birlikte başlattığını, diğer bir deyişle yaratıcı yıkımın aynı zamanda birinci refah dalgasına denk geldiğini de eklemek gerekmektedir. Bazı iş sektörleri, finansal modeller, yatırım alanları, iş alanları ortadan kalkarken aynı anda bunların yerine

yenileri gelmekte ve bu yeni ortaya çıkan alanlar eskilerine nazaran ekonomik açıdan daha verimli ve genel refah düzeyine katkıları da daha yüksek olmaktadır. Kısacası, tüm devinim girişimciyle başlamaktadır ve önceki dalganın başarılı girişimcisi artık sadece sermayedara ve bürokratik ve hantal büyük bir endüstrinin sahibine dönüşmüşken, bir sonraki dalgada gelen girişimcilere yerini bırakmak zorunda kalmaktadır. Reel ekonomide her dalganın kazanan girişimcisine paralel olarak, bu girişimcilerin finansal yatırımcıları da her dalgayla birlikte yenilenmektedir. Dolayısıyla girişimci, kapitalistleştiği diğer bir deyişle tekel karına yönelmenin ve zenginliği garantilemenin konforuna tutundukça, bir sonraki dalgayla gelen girişimciler karşısında yenilmektedir. Kapitalistler arasında ortak bir sınıfsal davranıştan ziyade; sürekli birbirini yok eden ve yok ettiğinin piyasasına hâkim olma anlayışı bulunmaktadır (Raines ve Leathers, 2012).

Tekrar iktisadi dalgalanmalara dönecek olunursa, Schumpeter'e göre her iktisadi dalgalanma yenilikçi bir fikirle başlamakta, bu fikir yeni bir icat, yeni bir üretim örgütlenmesi, yeni bir pazar olarak ortaya çıkabilmektedir (Schumpeter, 1974: 68). Fikri harekete geçiren girişimcidir ve bu yenilik daha karlı ve verimli bir üretim ortaya çıkarmaktadır.

Daha sonra girişimci finansal yatırımları kendisine çeker ki, Schumpeter'in gözünde yenilikleri finanse eden kaynaklar yani bankalar da yeniliğin parasal tamamlayıcısıdır (Raines, ve Leathers, 2012). Her yeni üretim şekli, kendi finansal örgütlenme şeklini de ortaya çıkarmaktadır. Ona göre her ne kadar 19. ve 20. yy'daki önemli teknolojik ve ticari yenilikler finansal yenilikler olmadan mümkün olamazsa da, kaynakların dikkatsiz ve spekülatif dağıtılması da finansal krizlerin birinci elden sorumluluğunu taşımaktadır (Raines, ve Leathers, 2012). Kısacası, inovasyonla birlikte başlayan ekonomik büyüme ancak finansal kredilerle mümkün olabilmektedir, ancak bankalar piyasa doyduğunda hala sorumsuzca kredi dağıtmaya devam etmekte ve finansal kaynakları yanlış yönlendirmektedir. Bunun sonucunda

finansal piyasalarda oluşan geri dönüşsüz yatırımlar, nihayetinde reel sektörü de vurmaktadır.

Schumpeter'in uzun dalgalanmalarında birinci ve ikinci dalgayla gelen refahın diğer bir deyişle yaratıcı yıkımın gerçekleşmesinin ve taşların yerine oturmasının ardından, durgunluk belirmektedir. Yeniliğe yapılabilecek tüm yatırımlar yapılmış ve kar marjları düşmüş, ikinci dalgada yapılan spekülatif yatırımların dönüşü olmamaktadır. Bu noktadan sonra kriz ortaya çıkmaktadır.

Refah aşamasının akabinde gelen durgunluk ve depresyon aşamalarının ciddiyeti yani krizin ağırlığı ise, ilerlemenin hızına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Schumpeter, 1974: 67). Her teknolojik gelişme veya her yeni üretim örgütlenmesinin sonucunda aynı boyutta durgunluğa ve depresyona rastlanmamakta; yeniliğin büyüklüğü ve derinliği önem taşımaktadır. Her hal ve karda, Schumpeter için önemli olan uzun dalgalardır, kısa dalgaları eşyanın tabiatına uygun görmektedir.

1. Ekonomik Düzeyde Kriz Algısı

Schumpeter'in gözünde kriz, kapitalizmin bir kusuru değil, kapitalizmin başarılı olmasını sağlayan unsurdur (Schumpeter, 1974: 68). Kapitalizm her seferinde kendisini bir yaratıcı yıkım döngüsüne sokarak, yeniden ve daha güçlü doğmaktadır ve bu da kapitalizmin evrimsel özüdür.

Bu nedenle, Marxistlerin hep olumlayarak bekleye geldiği büyük krizin bu manada asla gelmeyeceğini (Schumpeter, 1974: 111), yaşanan ekonomik krizlerin kapitalizmin ilerleme ve büyüme yöntemi olduğunu (Witt, 2002: 8), bunda bazı hoş olmayan sonuçlar olsa bile insanlık için en iyisi olduğunu belirtmektedir. Ancak kendisi insanlığın kalkınması için gerekli olan uzun endüstriyel dalgalanmalardan

diğer bir deyişle üretimden kaynaklanan krizleri bu kapsamda değerlendirmekte ve bu krizleri doğal bir süreç olarak görürken, finansal krizleri ekonominin işleyişi için yararsız ve gereksiz bulmaktadır (Raines ve Leathers, 2012).

Schumpeter'in kriz kavramsallaştırmasına geçmeden önce, Schumpeter'in kapitalizm ve başarı kavramlarının altında ne gördüğünü de irdelemek gerekmektedir.

Schumpeter için kapitalizm mecburen çıkılmış veya en iyi ikinci çözüm olan bir yöntem değil, insanlığın gelişmesine en büyük katkıyı yapan sistemdir. Schumpeter insanlık derken, geniş kitleleri kasteder; kapitalizm halka zenginlik ve daha iyi yaşam standartlar getirmiştir. Ayrıca ona göre kapitalizmin ekonomik zenginleşme dışındaki ikinci büyük katkısı bireysel özgürlükleri artırmasıdır, hatta birinin diğeri uğruna feda edilemeyecek kadar yaşamsal olduğunu iddia etmekte ve hatta ekonomik büyümenin özgürlüklerin korunması için tek yol olduğunu savunmaktadır (Schramm, 2009).

Her ne kadar her ekonomik büyüme özgürlük alanını genişletir gibi doğrudan bir sonuç çıkarılamasa bile, ekonomik büyüme sayesinde elde edilen kazanımlar, bireyleri daha çok özgürlük talep etmeye yönlendirmektedir. Burada Schumpeter'in söylemeye çalıştığı ikisi arasında ölçülebilir bir ilişki olmasa da sadece kapitalizmin refahı ve özgürlüğü aynı anda yaratabildiğidir (Schramm, 2009).

Schumpeter'in kapitalizmden anladığı sürekli büyüyen bir ekonomi ve genişleyen bireysel özgürlük alanı olduğu için, diğer bir deyişle politik anlamda özgürlükle yani demokrasiyle ekonomik büyüme ele ele gitmektedir; ancak bu değişmez bir kanun değil, eğilimdir (Schramm, 2009). Her zenginleşen toplum daha demokratik bir topluma dönüşecek diye bir kanun bulunmamakla birlikte, zenginleşen insanların daha fazla bireysel özgürlük talep etmesi olağandır.

Schumpeter bununla da yetinmemekte, kapitalizmin ekonomik performansındaki artışın dolaylı olarak toplum üzerinde iki etkiye daha sahip olduğunu belirtmektedir; politik istem *(political volition)* ve kültürel edinimler *(cultural achievments)*(Schumpeter, 1974: 69). Hatta kapitalizmin kendi anladığı anlamda bir çeşit sosyalizme dönüşebileceğini iddia eden Schumpeter zenginleşen bireylerin etkisini de yadsımamaktadır. Ona göre zenginliğin kaynağı olan girişimcilerin çocukları bu zenginlik sayesinde aldıkları eğitimler sonucunda zaten kapitalizme muhalif olan aydınlara dönüşmektedir (Trigilia, 2002: 112).

Schumpeter'in ekonominin başarısından anladığı, toplam üretim seviyesinin artmasıdır, çünkü ona göre ekonomik performansın uzun vadede ölçülebilir en iyi göstergesi budur (Schumpeter, 1974: 66). Üretim seviyesinin artması da girişimciler, teknolojik gelişmeler ve de bunlara eşlik eden finansman kaynakları sayesinde gerçekleşmektedir. Ancak toplam üretim seviyesinin hesaplanmasında kullanılan endeksler bile insanlar açısından önemli olan birçok şeyi hesaba katmamaktadır, çünkü bu hesaplamalar teknolojik ve ekonomik verimlilikteki artışın kitleler üzerindeki etkilerini görmemektedir; örneğin, boş zamanını gönüllü olarak ayarlayabilme *(voluntary leisure)*, yeni mallar, kalite artışı gibi (Schumpeter, 1974: 66). Kısacası Schumpeter, eldeki ekonomik verilerin bile kapitalizmin oldukça başarılı olduğunu göstermesine rağmen, eğer elde daha iyi ölçebilecek bir mekanizma olsa, kapitalizmin insanlığa katkısının çok daha büyük olduğunun ortaya çıkacağını iddia etmektedir (Schumpeter, 1974: 66). Burada bahsedilen insanlığa katkı genel halk kitlelerinin tüketim materyallerine erişimindeki artış, tercih çeşitliliği ve bireysel özgürlük alanlarındaki genişlemedir.

Schumpeter iktisadi kalkınmayı kesintisiz ve doğrusal bir süreç yerine uzun dalgalarla açıklama yoluna gitmiştir. Onun gözünde her iktisadi dalgalanma bir endüstriyel devrime tekabül etmekte, her endüstriyel devrimi, bu devrimin etkilerini sindirmeye yarayan bir dönem izlemektedir (Schumpeter, 1974: 68). Örneğin, 1820-

1870-1920 gibi işsizliğin dramatik artış gösterdiği, fiyatların ve ücretlerin sürekli dalgalandığı dönemler adaptasyon dönemleridir. Endüstriyel devrim sonucunda yeni üretim yöntemleri, yeni mallar ve yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır (Schumpeter, 1974: 68). Endüstriyel devrimi müteakip yaşanan fiyat dalgalanmaları, ücret oynamaları, işsizlik gibi problemler, toparlanma aşamasına geçildiğinde eskisinden çok daha iyi duruma dönüşmektedir.

İktisat alanında Schumpeter'i farklı bir kriz tanımlamasına götüren onun iktisadi dalgalanmalar kuramı ve dinamik denge anlayışıdır.

2. İktisadi Dalgalanmalar Kuramı

Schumpeter'in bu konuyu çalışmak için seçmesinin en önemli nedeni genel görüşleriyle uyum içindedir, ona göre iktisadi dalgalanmalar kapitalizmin çekirdeğini oluşturmaktadır (McCraw, 2006: 234). Ona göre zaten büyüme ve ilerleme kavramları dört aşamalı iktisadi dalgalanmalar teorisiyle açıklanmaktadır. Birinci aşama, birinci ve ikinci dalgayla gelen refah, ikinci aşama durgunluk, üçüncü aşama depresyon ve dördüncü aşama toparlanmadır (Raines ve Leathers, 2012). Birinci aşama iki dalgadan oluşmakta; birinci dalgada girişimcilerin yenilikleri finanse edilirken ikinci dalgada yatırımlar spekülasyona dönüşmüş durumdadır. Schumpeter birinci ve ikinci aşamayı ekonominin gelişmesi ve ilerlemesi açısından dönüşümcü ve gerekli bulurken, ona göre diğer aşamalar ekonominin gelişmesine bir katkıda bulunmamaktadır (Raines ve Leathers, 2012). Ancak bu aşamalar tarihsel olarak bu şekilde olagelmiştir ve iktisadi dalgalanmanın olağan parçalarıdır, dolayısıyla müdahale edilmemesi gerekmektedir. Her müdahale, olağan iktisadi döngüyü bozmakta ve olduğundan daha yıkıcı hale getirebilmektedir.

Schumpeter herhangi bir şekilde iktisadi dalgalanma döngüsüne müdahale edilmesini yanlış bulmaktadır, çünkü refah döneminin ardından gelen ekonomik

durgunluk dönemi zaten dinamik kapitalizmin olağan işleyişidir ve yaratıcı yıkımın etkilerini tamamlaması beklenmelidir (Raines ve Leathers, 2012). Yaratıcı yıkım sonucunda ekonomi kendini daha güçlü bir şekilde yeniden organize etmiş olmaktadır. Merkez bankalarını hiçbir ayrım yapmadan uygulayacakları genişlemeci para politikaları konusunda uyarmakta ve herkese para vermenin sadece enflasyona sebep olacağını ve iktisadi dalgalanma döngüsü ve kredi sisteminin işleyişini bozacağını belirtmektedir (Raines ve Leathers, 2012). Bu noktada yapılabilecek tek hareket seçici bir para politikası uygulamak ve hak eden şirketlere ve bankalara kredi sağlamak ve diğerlerine para vermemek olacaktır (Raines ve Leathers, 2012).

Schumpeter'in en önemli özelliklerinden biri, geliştirdiği iktisadi dalgalanmalar kuramının bankacılık yani finans sektörü yerine endüstriyel yeniliklere dayanmasıdır, diğer iktisadi dalgalanma kuramları ise genellikle paraya dayanmaktadır (Rees-Mogg; 2008). Ona göre iktisadi dalgalanmalar piyasalardaki dalgalanmalar, diğer bir deyişle ekonomik krizleri de kapsayan dalgalanmalar, para kökenli değil, endüstriyel yenilik kökenlidir.

3. Dinamik Denge

Schumpeter ekonomideki dinamizmi, dönemdaşı iktisatçılardan farklı olarak arz tarafına bağlamakta, ekonomik büyümede ilerlemeci bir yan görse de, ekonomik dönüşümleri talebe bağlamamaktadır (Schumpeter, 1974; 82-83), kendisine göre burada kesintisiz bir devamlılık değil, dalgalanmalar aracılığıyla evrimleşerek ilerleme bulunmaktadır. Schumpeter'in rekabetten kastettiği aslında piyasadaki fiyat rekabeti değil üretim rekabetidir. Yaratıcı yıkım kavramı tamamen ekonominin üretim yani arz tarafına yöneliktir, üstelik buradaki yıkım bir yok olma veya çöküş değil, tam tersine kapitalizmin bir sonraki aşaması için güç biriktirmedir.

Kapitalizmin işleyişine yönelik bir diğer teorik katkısı da dinamik denge konusundadır. Her ne kadar klasiklere ve neo-klasiklere göre tam rekabet piyasası olağan, tekel piyasası istisna olsa da Schumpeter'e göre piyasalarda tekelleşme eğilimi hâkimdir ancak tekelleşmeye dahi gerek kalmadan oligopollerin ve tekelci rekabet piyasalarının varlığıyla birlikte tam rekabet piyasası zaten istisna haline gelmektedir (Schumpeter, 1974: 78-80).

Schumpeter'e göre her üreticinin ve satıcının farklı koşullarda şekillenen kendilerine ait küçük ya da büyük piyasaları bu nedenle de fiyat, kalite ve reklam stratejileri bulunmaktadır (Schumpeter, 1974: 77-79). Çoğu zaman ürün farklılaştırmasına gitmeleri bile gerekmemektedir. Dolayısıyla aslolan tekelci rekabettir ve üreticiler ve satıcılar fiyatları belirlemektedir. Tam rekabet piyasası gerçekte yoktur, kapitalistler sürekli birbirlerini ortadan kaldırarak tekelci kara ulaşma eğilimindedir.

Schumpeter'in bu çıkarımdan ulaştığı nokta aslında iktisat teorisinde bahsedilen statik dengenin olmadığı, olsa bile buna ulaşmaya çalışmanın çok maliyetli olduğu, teorik olarak ulaşılsa bile bunun tam istihdam noktasında olmayacağıdır; ona göre kar için üretmekle tüketici için üretmek arasında çok küçük bir paralellik bulunmaktadır (Schumpeter, 1974: 79-80). Diğer iktisatçılar da bu durumu fark etmiş, ancak tekelleşme eğilimini bir istisna olarak kabul etmekle kalmayıp, bunu piyasanın çözeceği bir problem olarak görmüşlerdir. Oysa tekelleşme eğilimi veya tekelci rekabet olan bir piyasada denge oluşması tanımı gereği mümkün değildir çünkü şirketlerin fiyat belirleyici olduğu bir piyasada arz ve talebi belirleyen bir dengeden söz etmek mümkün değildir Schumpeter, 1974: 79-80).

Dolayısıyla Schumpeter ayrıca, kapitalizmin dinamik bir süreç olduğunu, statik denge olacağı düşüncesinin kapitalizmle alakasız olduğunu da belirtmektedir (Schumpeter, 1974: 77). Zaten yeniliğin yenilikle finanse edildiği bir kapitalizm

kavramsallaştırmasına giden Schumpeter gibi kapitalizmin işleyişini sürekli bir döngüselliğe ve evrimselliğe bağlayan bir iktisatçı için statik denge kapitalizmin işleyiş mekanizması değil, ancak sonu olabilirdi.

4. Toplumsal Düzeyde Kriz Algısı

Krizlerin en büyük toplumsal etkisi işsizlik ve enflasyon, diğer bir deyişle fakirleşmedir. Schumpeter kapitalizm sayesinde ekonomik performansın giderek iyiye gittiğini açıklarken, zenginlerin daha zengin, fakirlerin daha fakir olduğuna yönelik gelir dağılımı konusundaki itirazlara da cevap vermektedir (Schumpeter, 1974: 65). Schumpeter'e göre ulusal gelir dağılımı incelendiğinde, fakirler ve zenginlerin payları parasal ölçümde sabit kalmakta, reel ölçümde ise fakirler lehine gelişmektedir (Schumpeter, 1974: 67). Özellikle fakirlerin eskiden sadece zenginlerin kullanabildiği birçok mala ve hizmete kolayca erişebildiğinin altını çizmektedir.

Gelir dağılımının fakirler lehine artmasının en önemli nedeni kitlesel üretimdir *(mass production)*, bu sayede sadece çok zenginlerin sahip olabildiği birçok ürün fakirlerin de yaşam standardının bir parçası olmuştur (Schumpeter, 1974: 67). Schumpeter'e göre, elbette bu üretimsel dönüşümler sağlanırken acı çeken kitlelerin durumu üzücüdür, ancak bu süreç kaçınılmazdır. Her yenilik beraberinde toplumsal sarsıntılarla gelmektedir, ancak sonraki aşamada zenginlik ve refah daha fazla kişiye yayılmış olmaktadır. Burada Schumpeter kısa vadede gelir dağılımında bozukluklar olmasının kaçınılmaz olduğunu ancak ekonomik başarının asıl göstergesinin uzun vadeli performans olduğunu ifade etmektedir (Schumpeter, 1974: 67). Uzun vadede de kapitalizmin hep daha fazla zenginlik ve refah ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Kriz dönemlerinde insanları en çok yaralayan durum işsizlik oranlarındaki artıştır. İşsizlik konusunda Schumpeter'in söyledikleri kulağa soğuk gelse de, kendi içinde oldukça tutarlı olduğunu yadsımamak gerekmektedir. İşsizliğin kapitalizm açısından çok önemli bir sorun olmadığını, işin aslı işsizliğin kapitalizme içkin bir sorun olmadığını, dolayısıyla kapitalizmin bunu asla tamamen çözemeyeceğini ama uzun vadede de işsizliğin çok yükselmesi için bir neden görmediğini belirtmektedir (Schumpeter, 1974: 69 - 70). İktisadi dalgalanmalar göz önünde bulundurulduğunda, ekonominin dönüşüm dönemlerinde, yani bir endüstriyel devrimi müteakip, değişimi sindirme döneminde daha fazla işsizlik olması son derece normaldir, daha sonra toparlanma ve daha üretken aşamaya geçişte işsizlik normal seviyeye inecektir (Schumpeter, 1974: 70).

İşsizliğin normalin üstünde olduğu "geçici" dönemler için ise Schumpeter'in açıklaması, kapitalizmin yeterince verimli çalışmasını engelleyen devlet politikalarına, dış ticaret kısıtlamalarına ve savaş koşullarına dayanmaktadır (Schumpeter, 1974: 70). Hatta ona göre 1930lar Amerikası'nda işsizliğin artmasının en önemli nedeni devletin anti-kapitalist politikaları ve uygulamalarıdır (Schumpeter, 1974: 74). Kendisi burada devletin ekonomiye tamamen karışmasından ziyade, yanlış şekilde karışmasından şikâyet etmektedir. Ona göre ekonomi durgunluktan doğal şekilde çıkmalıdır ancak spekülasyona dayalı finansal sektörün aşırılıkları törpülenebilir.

Her ne kadar Schumpeter işsizliği kapitalizme içkin bir sorun olarak görmese ve işsizliğin normalin üstüne çıktığı dönemlerin sorumlusu olarak ekonomik değil diğer etkenleri gösterse de, onun için de aslında işsizlik önemli bir sosyal ve -uzun vadede- ekonomik bir sorundur. Ona göre işsizliğin en kötü yanı işsizliğin kendisi değil, işsizliğin beraberinde getirdiği insani yıkım ve ekonomik gelişmeyi sağlayan koşulları yeterince sağlayamamaya neden olmasıdır (Schumpeter, 1974: 70). Schumpeter her ne kadar birçok konuyu sistematik şekilde açıklayan ve büyük

bir makinenin tarihsel işleyiş şemasını ortaya koyan bir iktisatçı olsa da, aynı zamanda işin toplumsal tarafını da kaçırmamaktadır, insanlar nihayetinde "büyük makinenin" önemli bir parçasıdır, hatta tarihsel ilerleme insanlar sayesinde olmaktadır. İşsizliğin getirdiği toplumsal yıkım, tüm sistem için tehlikeli olabilecek bir değişkendir.

5. Kriz ve Kapitalizm İlişkisi

Schumpeter'in buraya kadar bahsettiğimiz kriz tanımlaması tamamen üretime yöneliktir ve kapitalizmin doğal işleyiş sürecinin bir parçasını tarif etmektedir. Oysa tüm bunların dışında Schumpeter'in finansal krizler için de söyleyecekleri bulunmaktadır. Bu tür krizleri her iktisadi döngüde karşılaşılan ancak kapitalizm için gereksiz bir aşama olarak görmektedir.

Raines ve Leathers'a göre Schumpeter finansal krizlerin, iktisadi dalgalanmalar sırasında teknolojik yenilik girişimlerinin ikinci dalgada gelen spekülatif yatırımlarla yolundan çıkmasıyla meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik anlamda bu krizlerin ekonomiye hiçbir katkısı yoktur, iktisadi dalgalanmanın parçası değillerdir. Yani birinci dalgada bankalar girişimciler için gerekli finansmanı sağlamış, böylece girişimci ihtiyaç duyduğu sermaye ve işgücüne kavuşmuştur. Bu noktada refahın ortaya çıktığını gören spekülatörler, daha yenilik yolun başındayken, artan ve artma olasılığı yüksek görünen talebe güvenerek yatırım yapmaya girişmişler ve iktisadi balon da şişmeye başlamıştır. Şirketlerin yenilikçi olmasının getirdiği tekel karının büyüklüğü burada yatırımcıya çekici gelen yöndür (Raines ve Leathers, 2012).

Gelişmelere yönelik yapılan üretken olmayan sadece spekülatif amaçlı yatırımlar, iktisadi dalgalanmanın rutin durgunluk aşamasına geçmesiyle birlikte, depresyona dönüşür. Çünkü finansal piyasalarda yaratılan bu balon, reel ekonomiye

de sirayet etmiş ve ikinci dalgada daha da fazla yatırımcının piyasaya çekilmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan depresyon sonucunda finansal piyasaların yanlış yatırımları sonucunda reel ekonomi de krize girmektedir. Schumpeter açısından bunun en kötü tarafı, zaten üretken olmayan likiditenin ortadan kalkması değil, üretken olan birçok girişimcinin de kriz aşamasında batması ve ekonomik ilerlemenin sekteye uğramasıdır (Raines ve Leathers, 2012).

Finansal krizler konusunda Schumpeter en büyük suçlu olarak, yeniliğin diğer ayağı saydığı bankaları hedef almakta ve yaptıklarını "borçluların geri ödeyebilme becerisine bakmadan borç verme" olarak tanımlamaktadır. Çünkü ortalama bir iş adamı piyasa gerçeklerinin çok da farkında olmayabilir, kendisine işini genişletmek, yatırım yapabilmek için parasal genişleme olanağı sağlayacak bir kredi arıyordur, asıl kızılması gereken gerekli entelektüel birikime ve piyasa bilgisine sahip olan, ekonomik gerçekleri bilen bankalardır. Bankaların verdiği her yanlış kredi, doğru yere gitmesi halinde ekonominin gerçekte ulaşacağı noktaya ulaşamamasına neden olmaktadır. Üstelik kendi genişleme merakı yüzünden işleri bu hale getiren bankalar, spekülatif beklentilerin çöküşünü ortaya koyan durgunlukla beraber aşırı şüpheci hale gelir ve bu sefer de kredi alması gereken girişimciler kredilere ulaşamamaya başlar (Raines ve Leathers, 2012).

Schumpeter 19.yy'daki demiryolu ve motorlu taşıt endüstrisi balonu örneğini kullanmaktan hoşlanmasına rağmen (Eichengreen, 2010), asıl üzerine eğildiği ve birçok yerde incelediği kriz ona göre "pervasız finansman" örneği olan gelişmeler sonucunda 1929'da borsanın çökmesi ve 1930'larda yaşanan "anormal" depresyondur, yani Büyük Buhrandır.

Raines ve Leathers's göre Schumpeter pervasız bankacılığın karşısındadır ve para piyasalarının iyi ve işler şekilde düzenlenmelere tabi olmasını savunmaktadır, finansal spekülasyon sonucu ortaya çıkan bu krizleri, ise eşyanın tabiatına uygun

görmemekte ve akıllı ve yeterince güçlü bir devlet tarafından düzenlemelere tabi tutulması halinde krizlerden değil ancak ikinci dalgayla gelen spekülatif yatırımlardan yani finansal balonlardan kaçınılabileceğini belirtmektedir. 1933'de ve 1935'de çıkarılan bankacılık yasalarını da bu nedenle desteklemesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak gelecekte devletin piyasalara fazla müdahil olduğunu ve iktisadi dalgalanmaları yolundan çıkararak, kapitalizmin uzun vadedeki ilerleyişine sekte vurduğunu düşünecek ve bizzat ABD başkanına bu konuda bir mektup yazacaktır (Raines ve Leathers, 2012). Devletin fazla müdahalesi, özellikle iktisadi dalgalanmaların işleyişini bozan piyasa müdahaleleri yarardan çok zarar sağlamakta, sistemin kendisini toparlamasını da geciktirmektedir. Kriz sonrası ekonomi durgunluktan kendi kendine çıkmalı böylece işlevsiz şirketleri ve kurumları da ortadan kaldırmalıdır.

3. BÖLÜM POLANYİ'DE KRİZ

Karl Polanyi'nin temel iddiası, kendi kendini düzenleyen piyasa anlayışının bir ütopya olduğu, böyle bir kurumun toplumun insanı ve doğal özünü yok etmeden, insanı ve çevresini fiziksel olarak yıkıma uğratmadan varlığını sürdürmesinin olanaksız olduğudur. Polanyi'ye göre böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda toplum kaçınılmaz olarak kendisini korumak için bir takım adımlar atmakta ve bu adımlar piyasanın kendi kendini düzenleme ilkesini bozacağı için endüstriyel hayatı sekteye uğratıp toplumu bu kez başka açılardan tehlikeye atmaktadır. Serbest piyasa sistemi bu ikilem üzerine kuruludur ve bundan dolayı toplumun örgütlenmesini bozmaktadır (Polanyi, 2001:3-4). Burada Polanyi'nin bahsettiği ikilem şudur:

Toplum kendi kendine işleyen piyasa adında özerk bir gücün yönetimine terk edilmeden önce sosyal ve ahlaki normlar, toplumsal ilişkiler ve din gibi birbiriyle ilişkili güçlerce yönetilmekteydi ve bunlar birbirlerine ve topluma gömülüydü *(embedded)*. Piyasa toplumunun ortaya çıkışıyla toplumun birbiriyle ilişkili bütün kurumları yok sayıldı, her şey piyasanın toplumdan bağımsız onun ihtiyaçlarını umursamayan ellerine bırakıldı. Ancak daha sonra gösterileceği üzere, piyasa kendi kendini yönetememektedir. *Laissez faire* anlayışı şöyle dursun, Polanyi'nin ünlü alıntısıyla "piyasa toplumu devletçe planlanmıştır" (Polanyi, 2001: 141).

İkilemse şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Tüm toplumu yönetmeye kalkan piyasa, aslında kendi kendini yönetememekte ve ayrıca insan ve toprağı metalaştırması nedeniyle yol açtığı toplumsal kırılmalar neticesinde devletçe veya toplum tarafından müdahalelere neden olmaktadır. Toplumun kendini korumak için ortaya koyduğu müdahaleler de toplum sağlıklı bir işleyişe sahip olmadığı için yine sağlıksız sonuçlar doğurmaktadır. Avrupa'da Büyük Dönüşüm ertesinde ortaya çıkan faşizm buna en iyi örneği oluşturmaktadır.

Polanyi'nin çözümlemesi, on dokuzuncu yüzyılda insanlık tarihinde daha önce görülmemiş bir durumun ortaya çıktığı iddiasına dayanmaktadır. Bu durum, medeniyetin daha önce olmadığı şekilde belirli bir kurumsal mekanizma üzerine kurulmuş olmasıdır. Bu mekanizma piyasa mekanizmasıdır. Burada piyasadan kasıt, ulusal pazardır, çünkü daha sonra değinileceği üzere yerel ticaret ve uluslararası ticaret, eskiden beri var olagelen, toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik ve rekabetçi olmayan ticaret türleridir. Herhangi bir zorlamadan değil, ihtiyaçtan doğmuştur. Bu döneme dek tüccarların yaptığı malların dolaşımını sağlamak olagelmiş, birincil amaç olmayan bu tür bir piyasa üretim biçimleri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmamıştır, çünkü ticaret ve üretim ayrı toplumsal yapılar olarak kalmıştır (Polanyi, 2001: 70). Polanyi 1944'de yayınlanan ünlü eseri Büyük Dönüşüm'de bu mekanizmanın oluşum tarihini ve İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünyada yaşanan yıkımın bu süreç ile ilişkisini ele almaktadır.

1. Serbest Piyasanın Oluşumu

Polanyi tarih boyunca bütün toplumların var olma koşullarının maddi koşullarca belirlendiğini, iktisadi faktörlerin toplumların kaderini belirlediğini söylemektedir. On dokuzuncu yüzyılı özel kılan ise daha önce tarihte görülmemiş şekilde gündelik hayattaki davranış ve tavırların bütünüyle tekil bir güdüyle, kazanç *(gain)* güdüsüyle meşrulaştırıldığı toplumların bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Ona göre, "kendi kendini düzenleyen piyasa sistemi" bütünüyle bu güdüden hareketle inşa edilmiştir (Polanyi, 2001: 31). İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkmayan piyasa toplumu, on dokuzuncu yüzyılda devletin zorlamasıyla yaratılmıştır.

Polanyi incelediği dönemin dört temel kurum üzerine inşa edildiğini söylemektedir. Bunların iki tanesi ekonomik, diğer iki tanesi politik niteliktedir. Bunlar:

- büyük güçler arasında yıkıcı bir savaşın olmasını engelleyen bir güçler dengesi;
- dünya ekonomisinin tekil bir örgütlenme üzerine kurulmasını sağlayan altın standardı;
- kendi kendini düzenleyen piyasa;
- ve liberal devlettir.

Bu dört kurum içinde en önemlisi kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasıdır çünkü bu dönemde ortaya çıkan medeniyet örüntüsü kendini buna dayandırmaktadır. Altın standardı yerel piyasa sistemini uluslar arası ölçeğe genişletmenin aracı olmuştur, ileride değinileceği gibi diğer ticaret şekillerinin aksine ulusal ticaret kendi kendine gelişen doğal bir mekanizma değil, piyasanın ihtiyaçları nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Westphalia Barışı sonrası ortaya çıkan devletlerarasındaki güç dengesi serbest piyasa yapısının üstyapısını oluşturmaktadır. Burada parantez açarak şunu ilave etmekte fayda vardır: Polanyi bu konuda da herkesten farklı düşünmekte ve savaşın serbest piyasanın düşmanı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde güçler dengesi olmadan, daha doğrusu büyük Britanya'nın *Pax Brittanica*'sı olmadan piyasanın bu kadar yaygınlaşması mümkün olamazdı. Dolayısıyla savaşsız, diğer bir deyişle ticaretin kesintiye uğramadan devam ettiği bu dönem, siyasi olarak piyasaya istediğini vermiştir.

Liberal devletin kendisi de tamamen bu kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasının bir ürünüdür. On dokuzuncu yüzyılın kurumsal düzeneği piyasa ekonomisini kontrol eden yasalar üzerine inşa edilmiştir ve altın standardı bu düzenek için anahtar niteliğindedir. Zira diğer bütün kurumlar, bu kurumun çöküşünü engellemek için feda edilse de bu başarılamamıştır ve Birinci Dünya Savaşı ile başlayan yıkımın ardında altın standardının daha fazla sürdürülememesi yatmaktadır (Polanyi, 2001:3).

Altın standardının çöküşü dünyada üretim ve ticaret hacmi sürekli genişlerken ödeme aracı olarak kullanılan altının miktarının sabit olmasından kaynaklanmıştır. Polanyi'ye göre deflasyonist etki altın standardı için kaçınılmazdır. Elbette ana akım iktisat açısından bu normal bir durumdur, çünkü zamanla piyasada fiyatların dengeye oturması beklenmektedir. Ancak Polanyi'nin deyimiyle burada atlanan bu süreçte ortaya çıkacak olan yıkımdır. Düşen fiyatlar birçok işi de yok edecek ve kitlesel işsizliğe, dolayısıyla ekonomik ve toplumsal çalkantılara neden olacaktır (Polanyi, 2001: 192-195).

Bu dönemin sonunda iki farklı ancak birbirini tamamlayan müdahale biçimi ortaya çıkmıştır. Birincisi yerel, ikincisi ise uluslararasıdır. Birincisi merkez bankaları aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmış, hatta bu uğurda daha önce konulmuş olan kurallar dahi çiğnenmiş, ancak başarılı olunamamıştır. İkincisi ise uluslararası ticarette korumacılık politikalarının uygulamaya konulmasıdır ve bu da ülkeler arası ticareti sekteye uğratmış ve bu iki müdahale sonrasında Birinci Dünya Savaşı meydana gelmiştir (Polanyi, 2001: 195)

Polanyi'nin iktisat anlayışı, klasik iktisadın temel figürleri olan Adam Smith, John Stuart Mill, David Ricardo ve Thomas Robert Malthus'un serbest piyasa ekonomisine dair görüşlerinin kendi yaşadıkları dönemin koşullarına dair yaptıkları yanlış bir okuma üzerine kurulu olduğu iddiasından hareket etmektedir. Bu yanlış okuma liberal iktisadın ekonomik ve politik alan arasında yapılan bir ayrım üzerine kurulmasını beraberinde getirerek, politik ve toplumsal süreçler arasındaki bağlantıların görülmesine engel olmuştur. Bundan dolayı liberal iktisatçılar altın standardını yalnızca ekonomik bir kurum olarak görmüş, bunun toplumsal mekanizmanın bir parçası olduğunu reddetmişlerdir. Bunun sonucu olarak da piyasa ekonomisinin kusurlarını anlayamamışlardır (Polanyi, 2001: 21). Dolayısıyla yukarıda da değinilen altın standardı krizinin çıkabileceğini ve bunun hem içeride hem de uluslararası düzlemde büyük problemlere yol açacağını öngörememişlerdir.

Polanyi on dokuzuncu yüzyılın özgünlüğünü ortaya koymak için bu dönem öncesinde ekonominin toplumsal yaşamdaki konumunu incelemektedir. Polanyi yaşadığı dönemdeki antropoloji literatüründen faydalanarak, piyasa toplumunun doğumu öncesinde, insanın ekonomik yaşamının toplumsal ilişkilerinin içine gömülü olduğunu *(submerged)* ortaya koyduğunu söylemektedir. Buna göre on dokuzuncu yüzyıl öncesi toplumlarda insanlar maddi çıkarlarını değil, toplumdaki konumlarını güvence altına almayı ön planda tutmuş, maddiyata yalnızca bu temel hedefe hizmet etmesi durumunda önem vermişlerdir. Üretim ve dağılım malların mülkiyetine dayalı bir ekonomik çıkar anlayışı üzerinden örgütlenmemiştir. Ekonomik sistem, her toplumda farklı olan belirli toplumsal hedefler ve güdüler doğrultusunda örgütlenmiştir (Polanyi, 2001: 48).

Böyle bir yapıda üretim ve dağılımın nasıl organize edildiği sorusunu Polanyi, temelde iktisadi olmayan iki davranış ilkesi üzerinden cevaplandırır: karşılıklılık *(reciprocity)* ve bölüşüm *(redistribution)*. Karşılıklılık ilkesine göre bahçesinin düzenliliği ve ailesine yiyecek sağlamadaki başarısı, erkeğin topluluktaki konumunu kuvvetlendirmektedir. Buradaki rolünü iyi yerine getirmesi, yaşadığı topluluk tarafından kabul görmesini sağlamaktadır. Karşılıklılık ilkesi hem üretimi, hem de ailelerin geçimini güvence altına almaktadır. Bölüşüm ilkesi ise bu süreçteki üretimin önemli bir kısmının topluluğun idarecisine teslim edilmesi ve bu idareci tarafından saklanması üzerinden işlemektedir. Bu saklanılan ürünler şölenlerde ve diğer toplumsal faaliyetlerde hem topluluğun üyelerine hem de komşu topluluklara hediyeler şeklinde sunulmaktadır. Merkezde toplanan bu ürünler topluluktaki iş bölümü, başka topluluklarla yapılan alış-veriş, vergi sistemi ve savunma giderleri gibi işlevler için yaşamsal öneme sahiptir. Bu süreçteki eylemler iktisadi olmayan güdülerle ve toplumsal sistemin genel çerçevesi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Polanyi, 2001: 50). Diğer bir deyişle, mal değiş tokuşu bir amaç değil, toplumun işlevini yerine getirmesini sağlayan araçlardan yalnızca biridir.

Ancak, karşılıklılık ve bölüşüm ilkeleri, mevcut kurumsal örüntülerle desteklenmediği müddetçe uygulanamaz. Bu kurumsal örüntülerin temelinde simetri ve merkezilik mevcuttur. Simetri olgusu, söz konusu ilkelerin işlediği toplulukla benzer şekilde yapılanan ikinci bir topluluğun varlığına işaret eder. Bu iki topluluk arasında hediyeler şeklinde gerçekleştirilen alış-veriş sistemin süreğenliği için gereklidir. Merkezilik ise bölüşüm ilkesinin uygulanabilirliği için gereklidir. Bir topluluk her üretim süreci veya av sonrasında dağılması durumunda merkezde belirli bir birikimin sağlanması ve bu birikimin güvenlik ve başka topluluklarla ilişkiler için kullanılması söz konusu olamayacaktır (Polanyi, 2001: 51). Bu topluluklarda söz konusu mekanizmaların işlemesi için kar olgusu yasaklanır ve eldeki mal mülkün başkasına karşılıksız olarak verilmesi bir erdem sayılır; diğer bir deyişle "ekonomik yapı toplumsal örgütlenmenin yalnızca bir fonksiyonudur" (Polanyi, 2001: 52).

Polanyi, bu iki ilke ve kurumsal örüntüye bir üçüncü daha ekler; burada öne çıkan ilke kişinin kendi kullanımı için üretim yaptığı, otarşi anlayışına işaret eden ev idaresi *(householding)* ilkesidir. Polanyi ilk akla gelenin aksi yönde bir görüş olmasına rağmen aslında kişinin yalnızca kendi hanesi için üretim yapması durumunun tarihsel anlamda daha geç ortaya çıktığını, kendi ihtiyacı için avlanıp besin toplayan vahşi insan figürünün tarihte asla var olmadığını söylemektedir. Ev idaresi ilkesi de diğer ilkeler gibi piyasaların oluşması veya kazanç güdüsünün varlığı ile ilişkili değildir (Polanyi, 2001: 55-56). Polanyi bu ilkelerin ve kurumsal örüntülerin ilkel topluluklarla sınırlı olmadığını, medeniyetin geliştiği, hatta paranın kullanıldığı toplumlarda da çeşitli şekillerde varlığını sürdürdüğünü söylemektedir. Öyle ki Batı Avrupa'da feodalizmin sonuna kadar geçerli olan yapılanma dâhil tarihte geçerli olmuş bütün ekonomik sistemler karşılıklılık, bölüşüm ve ev idaresi ilkelerine veya bunların belirli kombinasyonlarına dayanmıştır ve bunlar simetri, merkezilik ve otarşi örüntülerinden faydalanarak kurumsallaşmışlardır. Bu toplumsal örgütlenme biçimlerinde insan davranışlarının temel motivasyonları büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte hiç birisinde kazanç ön planda değildir (Polanyi, 2001: 57).

Polanyi, piyasa örüntüsünün ortaya çıkışını, yukarıda ele alınan diğer örüntülerden farkı üzerinden açıklar. Değiş-tokuşun *(barter)* ve mübadelenin *(exchange)* varlığının tek başına piyasayı oluşturduğunu reddeden Polanyi, bu faaliyetlerin toplumlarda tali olarak var olabileceğini, ancak bunların fiyat belirleyebilecek şekilde bir mekanizma oluşturabilmesinin tek yolunun temel faaliyetler haline gelmesi olduğunu söylemektedir. Bu koşulların oluşması, ekonomik sistemin piyasa tarafından belirlenmesini gerektirmektedir ve bu örüntü ortaya çıktığı andan itibaren tüm toplumsal örgütlenme piyasa tarafından belirlenmektedir. Bu durum ortaya çıktıktan sonra artık ekonomi toplumsal ilişkilere 'gömülü' *(embedded)* olmaktan çıkmakta, toplumsal ilişkiler ekonomik sisteme gömülü hale gelmektedir. Piyasa, toplumu kendi yasaları doğrultusunda işleyecek şekilde şekillendirmektedir. "Piyasa ekonomisi yalnızca bir piyasa toplumu içerisinde işlev görebilir" ifadesinin dayanağı budur (Polanyi, 2001: 60).

Burada Polanyi'nin yerel *(local)*, iç veya ulusal *(internal or national)* ve dış *(external)* piyasa ve ticaret arasındaki tanımladığı fark önemlidir. Buna göre dış ticaret bölgede mevcut olmayan bir malın başka bir bölgeden tedariki amacıyla gerçekleşirken yerel ticaret aynı coğrafyada bulunan ve ağırlığı veya uzak bölgelere taşınması durumunda bozulacak olan malların mübadele edildiği piyasalarda gerçekleşmektedir. Yerel ticaret rekabetçi değildir ve rekabetin ortaya çıkıp ticaretin örgütlenmesini bozması durumunda bu rekabet durumu ortadan kaldırılmaktadır. İç veya ulusal ticaret ise dış ve yerel ticaretin aksine rekabetçidir. Bu üç ticaretin gerçekleştiği piyasalar, piyasa mekanizmasının toplumsal örgütlenmeyi belirlediği on dokuzuncu yüzyıl öncesinde hem işlevleri, hem de örgütlenme biçimleri açısından birbirinden ayrı olarak işlemiştir. Bu durum şehirlerin gelişip dış ticaretin canlandığı dönemlerde de böyle olmuştur. Bu ayrışma farklı ticaret biçimlerinin birbiri ile karışmaması yönünde alınan kararlarla gerçekleşmiştir; bu kararlar ticaretin ve piyasa mekanizmasının söz konusu toplumda hâkim olan iktisadi organizasyonu yerinden etmesini önlemek amacıyla alınmıştır (Polanyi, 2001: 63-65).

2. Ulus-Devlet ve Piyasa Toplumu

Batı Avrupa'da piyasa mekanizmasının tarihi açısından önemli olan nokta, iç veya ulusal ticaretin başlangıç noktasının yerel ticaret olmadığıdır. Yerel ticaret topluluklar açısından önemli olmakla birlikte asla hâkim ekonomik örgütlenmeyi bozmamıştır; "Batı Avrupa'da iç ticaret aslında devletin müdahalesi ile oluşturulmuştur" (Polanyi, 2001: 66). Merkezi iktidarın zayıf olduğu Ortaçağ koşullarında yerel ticaretin kırsal alana yayılması karşısında engelleyici tedbirler söz konusuydu. Kentlerde dış ticaretin canlanmasının beraberinde getirdiği hareketli sermayenin kentlerin mevcut örgütlenmesi üzerinde oluşturduğu tehdit karşısında kentler kırsal bölgelerin bu ticarete karışması önünde ellerinden gelen bütün engelleri koymaya çalıştılar. On beş ve on altıncı yüzyıllarda ulusal devletin yaptığı şey, bu engellemeleri ortadan kaldırarak kent ve kır arasındaki ayrımın ortadan kalktığı ulusal piyasanın oluşmasına ön ayak olmaktı. Ulus-devletin ortaya çıktığı bu süreçte ekonomik sistem genel toplumsal ilişkilere gömülü olmaya devam eder; piyasalar hala sadece, toplumsal otoritenin merkantilizm olarak bilinen politika ekseninde kurumsal düzeneğin daha önce olmadığı kadar yoğun bir şekilde kontrol edip düzenlediği bir yapının donatılarından biridir. Burada önemli olan nokta, merkantilizmin kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasının öncülü olması gibi bir durumun söz konusu olmadığıdır; hatta bu mekanizmanın ortaya çıkışı, mevcut eğilimlerin tersine bir gelişme olmuştur (Polanyi, 2001: 70-71).

Piyasa ekonomisini piyasa fiyatları ile kontrol edilip düzenlenen bir ekonomi olarak tanımlayan Polanyi, bu koşulların sağlanması durumunda malların üretiminin ve dağılımının sadece fiyatlarla belirlendiğini söylemektedir. Piyasanın kendi kendini düzenlemesi ilkesi, tüm üretimin piyasada satış amacıyla yapıldığı ve tüm gelirlerin bu satışlardan elde edildiği anlamına gelmektedir. Bunun anlamı, yalnızca malların değil, emek, toprak ve paranın değerinin de meta fiyatı olarak belirlenmesidir. Paranın kullanım fiyatı faiz, toprağın kullanımının fiyatı rant, emeğin kullanım fiyatı de işçi ücretidir. Bütün bu faktörlerin fiyatının metaların

fiyatlarının belirlendiği piyasa mekanizması tarafından belirlenmesi durumunda bütün ücretler bu mekanizma içerisinde yapılan üretim ve üretilen metalarının satışından elde edilir (Polanyi, 2001: 71-72).

Meta, ampirik anlamda piyasada satılmak üzere üretilmiş olan ürün anlamına gelmektedir. Bu anlamda emek, toprak ve para bu tanıma uymamaktadır; bunlar satılmak üzere üretilmiş olan ürünler değildirler. Bundan dolayı Polanyi emek, toprak ve parayı 'hayali metalar' *(fictitious commodities)* olarak tanımlar (Polanyi, 2001: 75-76). Polanyi işte bu hayali metalaşmanın karşısında toplumların bir direnç sergileyeceğini iddia etmektedir. Polanyi'nin 'ikili devinim' *(double movement)* kavramı bu noktada devreye girmektedir. Buna göre, bir yandan piyasa tüm dünyaya yayılarak bu metalaşmanın yayılmasına sebep olurken, öte yandan toplumlar piyasanın emek, toprak ve para üzerindeki etkisini kontrol edecek olan güçlü kurumlar oluşturmaya yönelerek kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasının tehlikelerini bertaraf etmeye çalışmaktadırlar (Polanyi, 2001: 79-80).

Kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasının devlete biçtiği rol, fiyatları belirleyen piyasa süreçlerine müdahale etmeden ekonomik alanın örgütlenmesinin tamamen piyasa tarafından gerçekleştirilmesinin koşullarını sağlamasıdır. Feodalite ve lonca sisteminde emek ve toprak toplumsal organizasyonun parçalarıydı. Merkantilizmde ticaret daha ön plandaydı ama feodal dönemden farklı yöntemlerle olsa da merkantilizm de emek ve toprağın ticaretin bir parçası olmasına izin vermedi (Polanyi, 2001: 72-73). Zaten yapısı itibariyle buna uygun değildi. Zira kendi kendini düzenleyen piyasa fikri ekonomik ve politik alanlar arasında kurumsal bir ayrışmayı gerektirir. Piyasa ekonomisinin işlerliği için emek, toprak ve para dâhil üretimin tüm unsurları ile birlikte toplumun bu mekanizmanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmiştir.

Polanyi bu dönüşümün gerçekleşmesini İngiltere üzerinden incelemektedir. Dolayısıyla bu dönüşümün gerçekleştiği on dokuzuncu yüzyılı "İngiltere'nin yüzyılı", sanayi devrimini "bir İngiltere hadisesi", piyasa ekonomisini, serbest ticareti ve altın standardını "İngiliz icatları" olarak tanımlamıştır (Polanyi, 2001: 32). İngiltere'de on altıncı yüzyılda başlayan, kırsal alanda ortak mekânların kapatılması *(enclosure)*, kırsal nüfusun yaşamlarını sürdürme olanaklarını büyük oranda kısıtlamış, bazı köylerin boşalmasını beraberinde getirmiştir. Burada Polanyi'nin üzerinde durduğu nokta, devletin toplum üzerinde büyük etkisi olan bu değişim karşısında aldığı tedbirlerdir. Tarihsel sonuçları itibariyle bu tedbirlerin toplumdaki büyük değişimlere engel olamadığını ve bundan dolayı başarısız olduğunu iddia edenlere karşı Polanyi değişimin oranının değişimin kendisi kadar önemli olduğunu söyleyerek karşılık vermektedir. Ona göre, devletin aldığı tedbirler bu değişimin daha hızlı ve yıkıcı olmasının önüne geçtiği için sürecin bilinen sonuçların bu tedbirlerin bir başarısı olarak yorumlanabilmektedir. Gelişimin kendiliğinden olduğuna dair yaygın inanç, bu değişimde devletin rolünü görmemize engel olabilmektedir. Polanyi'ye göre bu dönemde alınan tedbirler piyasanın serbestleşmesine karşı gösterilen umutsuz çabalar olarak görülemez; bu tedbirler ekonomik gelişmenin hızını yavaşlatarak toplumsal olarak katlanılabilir hale getirmişlerdir (Polanyi, 2001: 39-40). Söz konusu değişimlerin hiç biri, devletin müdahalesi olmadan gerçekleşemezdi ve gerçekleşmemiştir.

İngiltere'de devletin endüstrileşme sürecinde yaptığı ikinci önemli müdahale 1795'te kabul edilen Speenhamland Kanunudur. 1834'e kadar geçerliliğini sürdüren bu kanun Polanyi'ye göre toprak ve paranın serbestleştiği bir ortamda kendi kendini düzenleyen bir piyasa mekanizmasının devreye girmesinin geriye kalan son şartı olan emeğin metalaşmasını, böylece bir emek piyasasının oluşmasını engellemiştir. Bunun yanı sıra Polanyi'ye göre bu kanun, dönemin ekonomik şartları üzerinde önemli bir etkide bulunarak, klasik iktisadın kurucu düşünürlerinin liberal ekonominin işleyişine dair kuramlarını yanlış bir zemin üzerine inşa etmelerine sebep olmuştur.

Toprak ve paranın serbest dolaşımının sağlandığı İngiltere'de emeği toprağa bağlayan feodal kökenli düzenlemelerin 1795 yılında gevşetilmesinin emeğin serbestleşmesinin yolunu açtığını söyleyen Polanyi, aynı yıl çıkan Speenhamland Kanununun bu süreçte yeni bir engel oluşturduğunu söylemektedir. Ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemde kırsal nüfusu desteklemek amacıyla kabul edilen kanuna göre, yoksullara ekmeğin fiyatına ve ailedeki çocuk sayısına göre belirlenen minimum bir gelir sağlanması hedeflenmekteydi.. Buna göre, kişi bir işte çalışıyorsa bile, gelirleri belirlenen bu minimum miktarın altında ise aradaki fark devlet tarafından ödeniyordu. Polanyi'ye göre bu durum işverenlerin alanlarda işçi ücretlerini çok düşük tuttuğu kırsal bölgelerde emekçinin işverenini memnun etmekte hiçbir finansal çıkarının olmadığı bir ortam yaratmış, bunun sonucunda üretimde verimlilik çok düşmüştür. İşçileri korumaya yönelik bir düzenleme olmasına karşın işverenlerin ücretleri daha da düşürmesine olanak tanıyarak sonuç olarak işverenlerin faydasına olmuş, dahası, işverenler yardım alan kişileri çalıştırmayı tercih ettikleri için, devletin desteği olmadan yaşamaya çalışan kesimlerin iş bulma olanaklarını çok azaltmıştır. Emek piyasası olmayan bir kapitalist düzen yaratma girişimi felaketle sonlanmış, Speenhamland yasası yardım etmeye çalıştığı insanların mahvına yol açmıştır (Polanyi, 2001: 83-85, 101).

Klasik iktisadın kurucu isimlerinden Adam Smith'in iktisat kuramında insan faktörünü ön planda tutan bir dönemin son temsilcilerinden olduğunu söyleyen Polanyi, iktisat kuramının Ricardo ve Malthus'taki biçiminin natüralist altyapısını vurgulamakta ve bu dönüşümün devlet ve toplumun farklı kavramsallaştırıldığı yeni bir bakış açısını temsil ettiğini söylemektedir (Polanyi, 2001:116-119). Şüphesiz bu durum, kendi kendini düzenleyen piyasa anlayışının olgunlaşması ile paralel bir gelişmedir. Ancak burada bir sorun ortaya çıkmaktadır. Söz konusu İngiliz düşünürler, natüralizm temelli iktisat kuramlarını rekabetçi bir piyasa ekonomisinin var olduğunu düşündükleri bir ortamda geliştirmişlerdir. Oysaki bu dönem, emek piyasasının var olmadığı bir kapitalizmin hüküm sürdüğü Speenhamland Kanununun devriydi. Polanyi, ikili devinim kavramı üzerinden yaptığı açıklamalardan hareketle,

iktisat kuramının mevcut yapıyı bölünmez bir yapıya sahip bir "sistem" olarak ele aldığı durumun, aslında, serbestîyi ön planda tutan piyasa ekonomisi ile müdahaleci ve düzenlemeci devletin, yani "birbirini dışlayan" *(mutually exclusive)* iki sistemin karşılıklı faaliyetleri üzerine kurulu bir yapı olduğunu söylemektedir (Polanyi, 2001: 130).

Polanyi'nin ikili devinim kavramında kritik olan nokta, müdahaleci devlet ile *laissez-faire* yanlısı kesimlerin arasındaki ilişkinin serbest piyasanın oluşumu ve işleyişinde her daim aynı nitelikte olmamasıdır. Yalnızca insanların ve doğanın değil, kapitalist üretimin örgütlenmesinin de kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizmasının yıkıcı etkilerine karşı korunmaları gerekmektedir. Polanyi *laissez-faire*'in doğal bir süreç sonucu ortaya çıktığını reddetmektedir; ona göre serbest piyasa, süreçlerin kendi kendini düzenlemesinin yolunun açılmasının bir sonucu değildir, aksine devlet tarafından tatbik edilmiştir (Polanyi, 2001:145).

Polanyi sürecin tarihi anlamında İngiltere'de pamuk üretiminin gelişimini örnek vermektedir. Buna göre, pamuk endüstrisinin kökeninin serbest ticaretle olan ilişkisi bir mittir; dönemin sanayicilerinin tek istediği üretim alanında düzenlemelerden özgür olmaktır; hatta mübadelenin özgür olmasını bir tehlike olarak görmüşlerdir (Polanyi, 2001:142). Speenhamland'e dair liberal çevrelerin itirazları dahi sonradan dile getirilmiştir; daha önce de bahsedildiği gibi bu kanun başlarda üreticilerin avantajına olmuştur. Dahası, bizzat Ricardo, bu kanunun kaldırılması gerektiğini söylerken bunun tedrici olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Polanyi, 2001:143). Polanyi buradan hareketle *laissez-faire* düşüncesini bir ütopya olarak tanımlamıştır. Ona göre serbest piyasanın yolu merkezi olarak örgütlenmiş ve süreci sürekli kontrol eden müdahaleci politikalarla açılmış ve bunlar sayesinde varlığını sürdürebilmiştir; "*laizzes-faire* bilinçli bir devlet icraatının ürünüdür" ve "planlanmıştır" (Polanyi, 2001:147).

4. BÖLÜM KARŞILAŞTIRMA

Düşüncelerini ortaya koydukları dönem süresince liberal kapitalizmin büyüme hızının düşmesi ve 1929'daki Büyük Buhran'ı deneyimlemiş olmaları, Polanyi ve Schumpeter'in bu sürecin nedenleri üzerine odaklanmaları sonucunu doğurmuştur. Ana akım iktisatçılardan farklı olarak iktisadi süreçlerle toplumsal ve siyasal süreçler arasındaki ilişkilere bakan iki iktisatçı, kendi kendine işleyen piyasa mekanizmasının yalnızca bu mekanizmanın işlerliğini sağlayacak şekilde toplumları değiştirip dönüştürerek var olabileceğini görmüş, bu değişi-dönüşüm sürecinin toplum kanadında yaratacağı etkileri piyasa süreçlerinin bir uzantısı olarak ele almışlardır. Bu etkiler Polanyi'de "toplumun kendini savunması" şeklinde tanımlanmışken, Schumpeter'de antikapitalist yasalar üzerinden tartışılmıştır (Trigilia, 2002: 115).

Kapitalizme dair genel yaklaşımları açısından baktığımızda, Schumpeter için kapitalizm insanlığın ulaştığı en verimli ve üretken ekonomik yapıdır. Oysa Polanyi için piyasa toplumu olarak tanımladığı kapitalizm, doğal değildir ve insanlığa ve toplumsal dokuya zararlıdır, onu tahrip etmekte ve işleyişini bozmaktadır.

Kriz tanımı açısından bakıldığında Schumpeter için krizler kapitalizme yaratıcı yıkım olarak içkindir ve gereklidir. Ancak, burada ekonomik büyüme sırasında gerçekleştirilen "pervasız" finansal yatırımlar sonucu ortaya çıkan krizleri ayrı bir yere koymakta ve bunun kapitalizmin işleyişini bozmasından şikâyet etmektedir. Polanyi ise zaten "hayali meta" olarak tanımladığı paranın bir meta olarak kullanımının bir kriz sebebi olduğunu, sadece ekonominin iç işi değil toplumsal sorunlara da yol açabilen bir piyasa uygulaması olduğunu belirtmektedir. Finansal alanın bizzat meta üreten bir yapıya dönüşmesi başlı başına kriz yaratmaktadır.

Bunun dışında ilginç bir diğer benzerlikleri, ekonominin toplumda kapsadığı alanla ilgili ikisinin de çıkarımlarda bulunmasıdır. Schumpeter'e göre kapitalizmin sonu, onun toplumsal her türlü kurumu içermesi sonucunda gelecektir. Kapitalizmi ortaya çıkaran ve onu büyüten dinamikler onun sonunu da getirecektir; yaratıcı yıkım süreci bir sınıra ulaşacak ve bir noktadan sonra kapsayabileceği hiçbir şey kalmayacaktır. Oysa Polanyi açısından, ekonomi toplumun işleyişini sağlayan bir araçtan öteye geçtiğinde zaten sorunlar baş göstermektedir. Piyasa toplumu oluşturulmaya çalışıldığında ekonomi diğer her alanı yönetmeye çalışmakta ve ortada topluma dayanan hiçbir yapı kalmamakta ve insanlar da buna karşı hareket etmektedir. Kısacası, Schumpeter'e göre kapitalizmin hem sonunu hazırlayan, hem de onun başarısının kaynağı olan niteliği, Polanyi'ye göre devletin aktif rol oynadığı bir sürecin ürünüdür ve eninde sonunda hem toplumsal hem de ekonomik krizlere yol açmaktadır.

5. BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

Burada şu soru sorulabilir: Finansal gelişmeleri de önemli bir yenilik olarak kabul eden, endüstriyel devrimlerin gerçekleşmesini sağlayan aracın bankacılık sektörü ve onun yenilik olarak ortaya koyduğu finansal araçlar olduğuna inanan Schumpeter yaşadığımız son kriz için nasıl bir açıklama getirirdi?

Günümüze gelindiğinde Schumpeter'in finansal krizlere yönelik tanımlamalarında ne derece haklı olduğu sorgulanabilir. Schumpeter ekonomiyi tanımlarken statik denge modelini reddetmektedir, çünkü ekonomik alandaki her şey sürekli değişim halindedir. Bir girişimci ortaya çıkmakta, gerekli finansmanı bulmakta, yenilik piyasaya çıkmakta ve iktisadi dalgalanma döngüsü devam etmektedir. Bu döngüde durgunluktan her çıkış yine yenilikle olmaktadır. Ancak bu döngüsel yaklaşımın reel ekonomiyi temel aldığı unutulmamalıdır. Elbette reel ekonomideki yenilikleri tamamlayan, finansal piyasalardaki yeniliklerdir. Kendisinin de belirttiği gibi birçok teknolojik yenilik, finansal yenilik olmadan hayata geçememektedir. Oysa günümüzde, reel ekonomiye eşlik eden finansal yeniliklerden ziyade, reel ekonomiye dayanmayan finansal yenilikler ortaya konulmaktadır.

Reel ekonomide gerçekleşen yeniliklere yönelik yatırımlar bile bir noktadan sonra sadece spekülatif ve üretken olmayan, patlamaya mahkum balon yatırımlara dönüşürken, sadece finansal piyasalarda üretilen ve reel ekonomide en başından beri karşılığı olmayan yenilikler, daha ortaya çıktıkları anda kriz çıkarmaya mahkum gibi görünmektedir. Bu durumda ya Schumpeter'in toplam üretim düzeyindeki artış üzerinden tanımladığı ekonomi tanımının geçerliliğini kaybettiği söylenerek, finansal piyasalar da üretimin parçası kabul edilecek ya da Schumpeter'in iktisadi dalgalanmalarının gayet geçerli olduğu ve her türlü düzenlemeden yoksun, uluslararası hareketleri kolayca gerçekleştiren finansal piyasaların ortaya koyduğu yeniliklerin zaten reel ekonomide bir karşılığı olmadığı için eninde sonunda kriz

çıkaracağı kabul edilecektir. Zaten, son krizlerde de başta kabul edilmek istenmese bile, daha sonra herkesin hemfikir olduğu gibi, düzen dışı, istediği gibi hareket edebilen finansal sermayenin zararları kabul edilmiş ve sadece ulusal değil uluslararası düzenleme ihtiyacı da doğmuştur.

Polanyi için ise piyasa ekonomisi kaçınılmaz son veya insanlık tarihinin doğal akışının bir sonucu değil, tam tersine devlet eliyle ve çoğu zaman zorla dayatılmış bir uygulamadır. Dolayısıyla kendisi ana akım iktisatçılardan daha en başta ayrılmaktadır. Ona göre yaptığımız her tercih aynı zamanda aynı zamanda politiktir çünkü nasıl bir toplumda yaşayacağımızı belirlemektedir. Klasik iktisatta öğretilen kısıtlar altında tercihte bulunma özgürlüğü Polanyi'nin kavram setinde geçerliliğini yitirmektedir. Polanyi'nin bakış açısından incelendiğinde piyasa toplumdan bağımsız, kendine özgü kurallarla işleyen bir yapı olarak adlandırılamaz.

Buna ilaveten, çevrenin ve insanın da onun deyimiyle hayali metalar haline getirilmesi, piyasa ekonomisinin genel kurallarıyla incelendiğinde mantıklı, ancak Polanyi'nin kavram setiyle incelendiğinde insanlık için zararlı ve sürekli sorun üretmeye yatkındır.

Her iki yazardan çıkarılan sonuç, piyasalar tamamen kendi hallerine bırakıldığında, bunun kendilerini dahi yok edecek kadar zararlı olabildiği ve yaşanan iki dünya savaşının sebeplerine dikkatlice bakıldığında piyasa serbestliğinin eninde sonunda devlet müdahalesi getirdiği bunun da daha kötü sonuçlara yol açtığıdır. Schumpeter, diğer tüm toplumsal unsurlar bir kenara bırakıldığında, piyasanın kendi iç işleyişindeki hataları ortaya koyarken, Polanyi piyasanın toplumsal düzen içindeki yerine itiraz etmektedir. Polanyi üzerinden gittiğimizde insanların çalışma koşulları, çevre kirliliği, ekonomik bölüşüm ve toplum konularında söyleyebileceğimiz çok fazla söz olmaktadır. Polanyi ekonomiyi hapsolduğu kendi iç mekanizmalarından çıkarmakta ve onu toplumsal yapının belirleyicisi değil bir parçası haline

getirmektedir. Böylece toplumsal kararlar alınırken seçeneklerimiz bize söylenegeldiği gibi kısıtlı olmamakta, önceliği kar elde etmeye değil insana vererek de karar alabileceğimiz bir kavram setine sahip olmaktayız.

İktisadi süreçler doğa yasaları ile işleyen veya işlediği iddia edilen bir mekanizma üzerinden değil, toplumsal süreçlerle olan ilişkileri üzerinden yeniden kuramsallaştırılmalıdır. Liberal iktisat, bu ilişkiyi göz ardı ederek piyasayı kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak kuramsallaştırarak gerçek süreçlerin yaratabileceği sorunları bu kuramların içerisine doğru bir şekilde yerleştirememiş ve birçok toplumsal ve ekonomik krize neden olmuştur. 2008 krizi de gerek etki alanının genişliği, gerekse uzun süren ve daha da sürecek gibi görünen etkileriyle piyasa mekanizmasına özellikle de finansal piyasa mekanizmasına yönelik var olan yaklaşımların eleştirilmesine ve yeni çözüm arayışlarının ortaya konulmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Bordo, Michael D. (1993); 'Bretton Woods International Monetary System: A Historical Overview'; Michael D. Bordo ve Barry Eichengreed (der.), A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform; University of Chicago Peess

Buğra, Ayşe (1999); İktisatçılar ve İnsanlar: Bir Yöntem Çalışması; İstanbul, İletişim Yayınları

Clarke, Simon (1987); 'Capitalist Crises and the Rise of Monetarism'; The Socialist Register, Vol. 23

Das, Dilip K. (2006); 'Globalization in the World of Finance: An Analytical History'; Global Economy Journal, Cilt 6 (1), ss. 1-22

Eichengreen, B. (2010), The Crisis in Financial Innovation; International Schumpeter Society, Schumpeter Ödülü Teşekkür Konuşması; Viyana (http://eml.berkeley.edu/~eichengr/crisis_finan_innov.pdf)

Financial Crisis Inquiry Commission (2011); The Financial Crisis Inquiry Report; Official Government Edition, http://www.gpo.gov

Horvath, Michael ve Von Weizsacker, Robert K. (2014); Concept of Law in Social Sciences: The Idea of Economic Laws. Some Considerations on Rationality, Historicity, and Objectivity in Economics; European Review, Cilt 22, No:1; ss. 163-179

McCraw, T.K. (2006); Schumpeter's Business Cycles as Business History; Business History Review, Cilt 80; ss.231-261

McGraw, T.K. (2007); Prophet of Innovation - Joseph Schumpeter and Creative Destruction, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts

Polanyi, K. (2001); The Great Transformation, Beacon Press, Boston

Raines, J.P. ve Leathers, C.G. (2012) Veblenian and Schumpeterian Perspectives on the Financial Crisis of 2007-2009; 2012 History of Economic Society Meetings'de sunulan bildiri

Rees-Mogg, W. (2008); Business Cycle Theory Explained by Joseph Schumpeter; The Daily Reckoning Australia (Oct2, 2008)

Rodrik, Dani (2011); Akıllı Küreselleşme: Küresel Piyasalar, Devlet ve Demokrasi Neden Nirlikte Var Olamazlar?; çev. Burcu Aksu; Ankara, Efil Yayınevi

Roubini, Nouriel ve Mihm, Stephen (2011); Kriz Ekonomisi Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği; Pegasus Yayınları, İstanbul

Schramm, C. (2009); Schumpeter's Moment - Capitalism remains the foundation for economic growth and freedom; Wall Street Journal (May 29, 2009)

Schumpeter, J.A. (1939), Business Cycles - A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process New York Toronto London : McGraw-Hill Book Company, 1939, 461 pp.

Abridged, with an introduction, by Rendigs Fels

Schumpeter, J.A. (1974), Capitalism, Socialism and Democracy, Unwin University Books, London

Stiglitz, J.E.(2001); "Forward"; Karl Polanyi, The Great Transformation (2001) için Önsöz

Trigilia, C. (2002); Economic Sociology: State, Market and Society in Modern Capitalism; Blackwell Publishers, Oxford

Vucheva, E. (2008); Sarkozy: Capitalism Should Be Regulated; Bloomberg Businessweek (Sep25, 2008)

Witt, Ulrich (2002); How Evolutionary is Schumpeter's Theory of Economic Development?; Industry and Innovation, Cilt 9, No:1/2; ss.7-22